

Громадська думка про правотворення

*/Бюлетень оперативних матеріалів на базі аналізу
правової електронної інформації/*

2012 № 16 (34)

Шановні колеги!

Запрошуємо вас до співдружності в розробці нового періодичного видання, що має на меті оперативно відображати актуальні питання законотворення. Ваші відгуки і пропозиції просимо надсилати за електронною адресою: gdpp@yandex.ua.

Громадська думка про правотворення

Бюлетень оперативних матеріалів на базі аналізу
правової електронної інформації
№ 16 (34) 2012

Засновники

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Національна юридична бібліотека

Головний редактор

О. Онищенко, академік НАН України

Редакційна колегія:

В. Горovий (заступник головного редактора),
Н. Іванова (відповідальна за випуск), Ю. Половинчак, Т. Дубас

Заснований у 2011 році
Видається двічі на місяць

Адреса редакції:
НБУВ, просп. 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна
gdpp@yandex.ua

Передрук – тільки з дозволу редакції

© Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського, 2012

ЗМІСТ

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС	3
Порватова Н.	3
Новий Кримінально-процесуальний кодекс України. Перспективи впровадження	3
ВІДГУКИ	8
ЕКСПЕРТНІ ОЦІНКИ ОСНОВНИХ НОВАЦІЙ КПКУ	23
Суд присяжних	23
Домашній арешт та угода зі слідством.....	27
Досудове слідство	30
Негласні слідчі дії	33
Роль адвоката за новим КПК	35
Ліквідація додаткового розслідування.....	39
Слідчий суддя.....	40
Державне бюро розслідувань	41
В ПРОДОВЖЕННЯ ТЕМИ	42
Блажкевич А.	42
Перспективи впровадження інституту мирових суддів в Україні в контексті зарубіжного досвіду	42
Експертні висновки: міжнародний досвід діяльності інституту мирової юстиції	49

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

Н. Порватова, влас. кор. НЮБ НБУВ

Новий Кримінально-процесуальний кодекс України. Перспективи впровадження

В українському уряді переконані, що новий Кримінально-процесуальний кодекс (КПК) України, який набрав чинності 20 листопада закладе початок принципово новій системі функціонування правоохоронної і судової систем в Україні.

Автори Кодексу наголошують, що він спрямований передусім на захист прав людини, у якому б статусі вона не перебувала – постраждалого від злочину чи підозрюваного у його скоєнні. Один з авторів документа, радник Президента А. Портнов переконаний, що наслідком запровадження Кодексу стане суттєве збільшення виправдальних вироків у судах.

Із запровадженням КПК скасовується процедура порушення кримінальної справи: щойно правоохоронці отримають заяву про злочин (або самі виявлять такий) і внесуть інформацію про це до Єдиного реєстру досудових розслідувань, починається розслідування без процедури «порушення». До прийняття нового Кодексу, щоб почати розслідування і зареєструвати справу, слідчий міг довго з'ясовувати доцільність такої дії.

Щоб мати змогу реєструвати звернення громадян, усі працівники правоохоронних органів отримали спеціальний електронний ключ. У Міністерстві внутрішніх справ (МВС) підтверджують, що Єдиний реєстр досудових розслідувань вже створено, і для доступу до нього Інтернет встановили в усіх відділках міліції.

Не менш помітними будуть зміни в судовій системі. Новий КПК встановлює, що суддя не зможе відправляти кримінальну справу на дорозслідування, а зобов'язаний буде ухвалити або обвинувальний, або виправдальний вирок. «Для суддів часто спрямування справи на досудове розслідування було прикриттям для того, щоб не ухвалювати виправдального вироку, бо до таких вироків дуже скептично ставилися органи прокуратури і слідство. Тепер суддя має набратися мужності і ухвалити або обвинувальний, або виправдальний вирок», – заявила Г. Колесник із Вищої кваліфікаційної комісії суддів.

З введенням нового Кодексу зрівняли права захисників та обвинувачення. Адвокати отримали право (як і слідчі) збирати докази

і представляти їх суду. Що є доказом, а що – ні, вирішуватиме суд (зараз це можуть робити і слідчі). Це, на думку *заступника Генерального прокурора України Г. Середи*, поставить у рівні умови захист і обвинувачення.

Водночас застереження правозахисних організацій викликає норма про те, що захисниками можуть стати тільки адвокати, зареєстровані в реєстрі. До цього часу в цей список можна було включати родичів і близьких. Ця норма не торкнеться тих захисників, які приступили до своїх обов'язків до 20 листопада. Таких випадків, коли звинуваченого захищає особа з юридичною освітою, але не адвокат, більше не буде. Жоден незалежний юрист також не зможе виступати захисником. Це призводить не лише до звуження права на вибір захисника, але й до «приручення» самих адвокатів. За адвокатами тепер буде встановлено фактичний нагляд, і неугодні адвокати можуть бути позбавлені ліцензії, що автоматично викидає їх із замкнутої корпорації і позбавляє джерел доходу: вони вже не зможуть стати незалежними захисниками. Обійти послуги адвоката тепер не зможе ніхто, і, відповідно, піднімуться ціни на їхні послуги.

Стосовно цієї норми *правозахисник Т. Яблонська* переконана: «Це – звуження прав людини на захист. Ми ще не така країна, яка може собі це дозволити, у нас бідність, і часто близькі люди і родичі підозрюваних набагато обізнаніші, ніж адвокати. А сподіватися на безоплатну адвокатську допомогу – це нереально». Юристи вважають: якщо Україна так прагне до європейських стандартів, чому б не перейняти досвід сусідів у цій сфері? У КПК РФ є положення, яке свідчить, що підозрюваний, обвинувачений, підсудний має право захищатися будь-якими не забороненими Кодексом засобами.

Також КПК передбачає запровадження судових слухань у режимі відеоконференцій, проте такі технічні можливості поки що мають лише апеляційні суди і Державна пенітенціарна служба України. Так само дуже незначною є кількість обладнаних судових залів огорожами із оргскла замість металевих кліток, що також передбачено новим Кодексом. *Радник Президента і керівник робочої групи з підготовки Кодексу А. Портнов* визнав, що називати терміни, коли ця робота може бути завершена, складно, оскільки все залежить від обсягів бюджетного фінансування.

Новий КПК вводить поняття угоди зі слідством. Одна з них – визнання провини в обмін на пом'якшення покарання, друга – угода з потерпілим. Угоди можуть укладатися не лише між потерпілим і

підозрюваним у скоєнні злочину, але й між прокурором і підозрюваним. Правники такі угоди називають радикальними, адже вони даватимуть право у випадку скоєння певних видів злочинів сплатити грошову компенсацію замість відбування покарання за ґратами. Вже зараз правозахисники кажуть, що саме ця новація стане причиною зловживань і корупції, оскільки пропозицій «домовитися» може побільшати.

Ще одна новація – це велика різноманітність запобіжних заходів, що дає змогу не зачиняти людину в СІЗО при здійсненні нею найменшого правопорушення. Тепер утримуватися під вартою будуть лише особи, які вчинили насильницькі дії. Розширюються можливості внесення застави, перебування на підписці про невиїзд.

Якщо мова не йде про особливо тяжкі злочини (вбивство, зґвалтування), то суд, навіть арештувавши людину, має в постанові вказати, під яку заставу обвинувачений може вийти на волю. Якщо за обвинуваченого протягом п'яти діб буде внесена застава, він може звільнитися з-під варти. При цьому запроваджується диференціація застави – вона може варіюватися від 1 до 300 тис. грн.

На думку деяких юристів, диференціація застави створює умови для маніпуляції сумою: наприклад, суддя може призначити неможливу людині свідомо високу заставу, щоб все одно запроторити її до в'язниці, або ж, навпаки, «видоювати» із заможнішого підозрюваного гроші, призначаючи йому найвищу «ставку».

Окрім того, запроваджується домашній арешт. Він може супроводжуватися «електронними кайданами», які сигналізуватимуть про місце перебування підсудного. «Передбачається, що електронний засіб контролю за особою – браслет – одягатиметься на ногу. Буде встановлено обмеження – віддалятися від місця проживання не більше ніж на 100 м. Але поки електронного обладнання немає, працюватиме людський фактор», – сказав *начальник слідчого управління МВС В. Фаринник*. Під «людським фактором» В. Фаринник має на увазі те, що особу перевірятиме працівник міліції у будь-який час доби.

Представник МВС також сказав, що, за оцінками відомства, є потреба у 50 тис. електронних браслетів, які коштуватимуть бюджету 32 млн грн. Тож через брак коштів повноцінно система контролю за особою, що перебуває під домашнім арештом, запрацює лише через кілька років.

Також зменшити кількість тих, хто перебуває в СІЗО, може законодавчо прописане скорочення термінів досудового і судового провадження. Максимум, слідчі дії можуть вестися рік (для особливо тяжких

злочинів). Це повинно сприяти викоріненню ситуації, коли підозрювані сидять у попередньому ув'язненні роками, чекаючи на судовий процес.

За словами А. Портнова, з введенням нового КПК, слідчі ізолятори розвантажаться вже в період з 20 листопада до 20 січня. «І розвантажаться дуже серйозно – на десятки відсотків. 20 листопада багато осіб, які будуть доставлені в суд для обрання запобіжного заходу, не будуть арештовані. А ті, хто був арештований раніше, підлягають обов'язковому судовому контролю кожні два місяці», – запевнив він.

У судочинстві запроваджується інститут присяжних, але їх участі в процесі зможуть вимагати лише особи, яким загрожуватиме довічне ув'язнення. З п'яти засідателів двоє повинні бути суддями. Проте не всі правозахисники такі вимоги до складу присяжних вважають оптимальними. Деякі з них висловлюють припущення, що «несуддівських» засідателів має бути троє, лише заради того, щоб зменшити можливість суперечити суддям і зменшити число «узгоджень» між самими присяжними. Та й маніпулювати трьома легше, аніж п'ятьма, сімома або 12-ма. За наших умов малоймовірно, щоб присяжні (особливо в містечках і селах, а також у разі особливо гучних процесів) пішли проти суддів. Нарешті, незрозуміло, чи може звинувачений виразити відведення кому-небудь із засідателів, якщо вважає його явно упередженим.

«Це будуть ті самі народні засідателі. Їх троє, і це замало. У суспільстві, де немає сталої демократії, вони не зможуть виконувати ту ж саму роль, що у США чи інших країнах», – переконана **правозахисник Т. Яблонська**.

Новим документом передбачено появу **Державного бюро розслідувань** – органу, який займатиметься розслідуваннями злочинів, скоєних високопосадовцями, державними чиновниками, суддями, прокурорами, міліціонерами. Але, як сказав **заступник Генерального прокурора Г. Середа**, цей орган має з'явитися не сьогодні, а протягом п'яти років. До того часу розслідуваннями таких злочинів займатиметься, як і зараз, Генеральна прокуратура. Водночас, представник ГПУ наголошує, що в подальшому у прокуратури і Служби безпеки України (СБУ) взагалі відберуть функції слідства.

Новий Кодекс запроваджує нову посаду – «слідчого судді», якої досі не було в Україні. Унаслідок цього кількість суддів вже збільшилася на майже 1200 осіб. До функцій слідчого судді буде передано ряд повноважень, які дотепер мали слідчі і прокурори. Зокрема, саме слідчий суддя ухвалюватиме рішення про запобіжний захід стосовно

особи, а загалом слідчі дії, які стосуються захисту прав і свобод громадянина, будуть перенесені до суду.

Поняття «слідчого судді», запроваджене новим КПК, є спірною новацією. Вважається, що цей суддя повинен контролювати дотримання прав людини при проведенні слідства, стежити за можливістю доступу захисту до речових доказів, документів слідства, наглядати за застосуванням таких заходів, як арешт майна, проведення негласних слідчих дій (простіше кажучи, стеження), і обрання самого запобіжного заходу. Але яка буде об'єктивність цього «судді-прокуратора», якщо обирається він зборами суддів, тобто, походить із того ж суддівського середовища?

Навіть у Вищій кваліфікаційній комісії суддів мають сумніви стосовно того, чи є слідчі судді достатньо підготовленими для нової ролі. «Вони мають бути не лише мужніми і незалежними, але й добре знати новий Кодекс», – визнає *Г. Колесник із Вищої кваліфікаційної комісії суддів*.

З впровадженням нового КПК посилюється роль прокурора в будь-якому розслідуванні. Віднині процесуальне керівництво розслідуванням здійснює прокурор, що дає доручення слідчим (у т. ч. працівникам МВС, СБУ та податкової). Саме прокурор приймає чи погоджує основні процесуальні рішення (повідомлення особі про підозру, звернення з клопотаннями до слідчого судді, складання звинувачувального акту і т. д.). Прокурор супроводжує справу безперервно, включаючи представництво звинувачення в суді. Ця норма дуже лякає правозахисників і насторожує юристів, оскільки створює можливості тиску на слідчих, адвокатів і підозрюваних, виходячи з інтересів прокуратури, як вищої наглядової інстанції у «вертикалі влади».

Ще під час ухвалення нового Кодексу опозиція заявляла, що він посилює роль прокуратури і Служби безпеки України. Зокрема, *А. Яценюк* твердив, що до компетенції СБУ передається 76 видів злочинів. Розширення повноважень СБУ, вважає один з лідерів об'єднаної опозиції, надає право Президенту, який одноосібно призначає голову Служби безпеки України, впливати на слідство. «Цей Кодекс передбачає створення під президентом України справжнього НКВС. Навіть більшовики не здогадувалися, що Президент може отримати контроль над усією країною, завдяки новій узурпаторській службі у вигляді СБУ», – заявляв *А. Яценюк*.

Експерти по-різному оцінюють новий Кримінально-процесуальний кодекс. Влада називає кодекс революційним,

порівнюючи його за значущістю з «другою Конституцією». Очільники силових відомств і Президент В. Янукович не втомлюються повторювати – головний аргумент на користь нового КПК полягає в тому, що він стане важливим кроком країни на шляху до європейської інтеграції.

Однак представники опозиції впевнені, що він спрямований на згортання демократії в країні та не очікують від нового закону істотних змін. Цей закон, як і багато інших, прийняли для замилювання ока Заходу, а не для реального наведення ладу в суспільстві, вважають юристи.

Усім давно було зрозуміло, що старий кодекс необхідно змінювати. Наскільки хорошою є заміна – це предмет для дискусій. Проте, правозахисники кажуть, головною перешкодою на шляху реалізації нового КПК стане корумпованість правоохоронної системи і судів, низька професійна підготовка тих, на кого покладається виконання Кодексу, а також відсутність достатніх коштів на реалізацію усіх норм документа.

ВІДГУКИ

Новий Кримінально-процесуальний кодекс надає в розпорядження правоохоронних органів сучасні та дієві механізми боротьби зі злочинністю. Таке переконання висловив Президент України В. Янукович на координаційній нараді керівників правоохоронних органів на тему: «Забезпечення протидії злочинності та корупції в державі в умовах реформування кримінального процесуального законодавства».

Глава держави також зазначив, що завдяки прийняттю КПК вдалося забезпечити приведення вітчизняного кримінально-процесуального законодавства у відповідність до європейських стандартів. «Той факт, що нам вдалося від констатації необхідності змін прийти до якісно нового Кодексу, переконливо свідчить про прагнення України розвиватися як європейській правовій державі, зміцнювати верховенство права та всебічно утверджувати права і свободи громадян», – сказав В. Янукович.

Глава держави також зазначив, що в даному випадку йдеться також про крок Української держави на шляху євроінтеграції. «Україна виконала свої зобов'язання як члена Ради Європи в частині прийняття нового Кримінально-процесуального кодексу», – наголосив він.

Впровадження нового кримінального судочинства повинно привести не тільки до ґрунтовних змін в українській правовій системі, на які очікує суспільство, зазначив В. Янукович. Він наголосив, що йдеться про всебічний та всеохоплюючий процес модернізації відносин між громадянином і державою.

«В якості наріжного каменя наступних реформ ми заклали основний демократичний принцип – захист прав людини», – підкреслив Президент. За його словами, насамперед це стосується широкого впровадження принципів змагальності та рівності сторін, розширення процесуальних гарантій захисту прав людини, спрощення та вдосконалення процедур досудового розслідування та судового розгляду.

Говорячи про новації КПК, В. Янукович, зокрема, відзначив підвищення значущості та відповідальності працівників прокуратури, розширення її координуючої ролі в питаннях забезпечення законності та протидії злочинності. Він також звернув увагу на те, що Кодекс сприяє підвищенню оперативності, ефективності та справедливості кримінального судочинства.

«Уже в найближчі дні реаліями життя українського суспільства стануть розширення судового контролю, оптимізація системи запобіжних заходів, ліквідація можливості направлення справи на додаткове розслідування, запровадження нових різновидів кримінального провадження», – наголосив В. Янукович.

«Переконаний, що вже з дня набрання чинності новим Кодексом його положення будуть ефективно реалізовані на практиці. Цьому сприятиме вчасно підготовлений практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу», – сказав Президент.

Глава держави особливо наголосив: саме від дій кожного працівника правоохоронних органів залежатиме те, як суспільство сприйматиме новації. «Тільки коли кожна людина житиме в атмосфері безпеки і буде переконана, що її спокій, її права та свободи надійно охороняються, можна буде говорити про досягнення у сфері реформування кримінальної юстиції», – зазначив він.

Президент наголосив, що в минуле мають відійти неповага до громадян, корупція, зловживання службовим становищем, жорстоке ставлення та тортури з боку правоохоронців тощо. «Ефективність вашої роботи у боротьбі зі злочинністю вимірюватиметься у першу чергу рівнем довіри громадян до правоохоронних органів», – сказав глава держави, звертаючись до учасників наради.

«Усвідомлення важливості цілей, що ставилися при проведенні реформ у сфері кримінального судочинства, має об'єднати ваші зусилля щодо неухильного виконання положень нового Кодексу. Переконаний, що ваш професіоналізм, ініціативність та наполегливість будуть сприяти ефективному впровадженню всіх нововведень», – сказав Президент (*Президент: Новий Кримінальний процесуальний кодекс забезпечує сучасні та дієві механізми боротьби зі злочинністю // Прес-служба Президента України В. Януковича (<http://www.president.gov.ua/news/26060.html>). – 2012. – 13.11).*

Набирає чинності новий Кримінальний процесуальний кодекс (КПК) України, який вводить до цього невідомий нашій державі новий формат кримінального процесу. Насамперед це стосується скасування стадії порушення кримінальної справи і натомість введення Єдиного реєстру досудових розслідувань. Так, вже з листопада вся інформація, яка міститься в заявах (повідомленнях) про злочини, заноситься до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що є підставою для початку досудового розслідування. Відповідно скасовується стадія дізнання, у межах якої проводилася перевірка поданої заяви про злочин щодо наявності в ній достатніх даних, які вказують на наявність ознак злочину. Ініціатори прийняття нового КПК України неодноразово зазначали, що це є позитивним моментом, оскільки дасть можливість забезпечити належну перевірку кожної заяви про злочин. Разом з тим існує й інша статистика, яка свідчить про те, що лише щодо 30 % поданих заяв порушувалися кримінальні справи, щодо інших же виносилися постанови про відмову в їх порушенні. У недалекому ж майбутньому всі 100 % заяв будуть внесені до реєстру і щодо всіх них проводитиметься досудове розслідування. Проте слід розглянути проблеми, які виникають вже на стадії реєстрації такої заяви та внесення інформації з неї до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Збір даних

Почнемо з того, що форма такої заяви (повідомлення) про злочин у ст. 214 КПК України не встановлена, отже, вона може бути як усною, так і письмовою. Зокрема, відповідно до п. 1.1 розділу 2 «Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань», затвердженого наказом Генерального прокурора України від 17.08.2012 р. № 69 (Положення про реєстр), усні заяви заносяться слідчим або прокурором до протоколу, який підписується заявни-

ком. Разом з тим, якщо заява подаватиметься телефонним чи іншим зв'язком, то заявник не зможе підписати заяву чи протокол та не буде попереджений про кримінальну відповідальність за неправдиве повідомлення про злочин. Більше того, у цьому випадку навіть не буде встановлено та перевірено його особу. У такому разі у слідчого виникає обов'язок протягом 24 годин внести таку заяву (повідомлення) до реєстру та розпочати розслідування, проте достовірність викладеної інформації при поданні усного повідомлення перевірити неможливо. Таким чином, існує ризик подання таких заяв громадянами через сварку, особисту неприязнь, конкуренцію у бізнесі тощо, що відповідно призведе до обмеження прав громадян під час досудового розслідування за фактами, викладеними в усних повідомленнях. Існує також проблема змістовної наповненості заяви про злочин. Зокрема, згідно з ч. 5 ст. 214 КПК України до Єдиного реєстру досудових розслідувань вноситься ряд відомостей, зокрема, про: дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника; короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела та ряд інших відомостей. Крім того, у п. 1.2. розділу 2 «Положення про реєстр» зазначено, що відомості про кримінальне правопорушення, викладені у заяві або повідомленні, повинні відповідати вимогам п. 4 ч. 5 ст. 214 КПК України, зокрема мати короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Відповідно, ані КПК України, ані вказане положення не дають відповіді, яким чином діяти слідчому або особі, уповноваженій на прийняття заяви, якщо окремі дані відсутні в заяві (повідомленні) про злочин. Так, пересічний громадянин України не має знань у галузі правознавства і тим більше кримінального права, а тому зокрема може не зазначити в заяві про злочин ім'я і по батькові (обмежившись ініціалами) чи не зможе описати ознаки злочину, як вони передбачені в Кримінальному кодексі України. Отже, така заява не відповідатиме встановленим вимогам. Відсутність певної змістовної наповненості заяви фактично призведе до того, що особа, уповноважена на внесення даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань, об'єктивно не зможе внести відсутню інформацію в реєстр, а отже, не зможе зареєструвати цю заяву. Що робити в такому випадку нове законодавство відповіді

не дає. Це питання вирішить практика та досвід, скоріше за все такі «неповні» заяви використовуватимуться в оперативно-розшуковій діяльності як орієнтувача інформація.

Без права оскарження

Скасування стадії порушення кримінальної справи призводить до обмеження ряду прав особи, насамперед, на оскарження рішень державних органів. Так, якщо на сьогодні кримінальна справа порушується за рішенням (постановою про порушення кримінальної справи слідчого чи прокурора), яке відповідно до статті 236-7 чинного КПК України може бути оскаржене до суду, то внесення даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань не передбачає прийняття процесуального рішення в розумінні статті нового 110 КПК України, яке може бути оскаржене особою. При цьому про закриття кримінального провадження виноситься постанова, яка може бути оскаржена відповідно до ст. 284 КПК України. Разом з тим внесення даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань не може бути оскаржене як дії слідчого чи прокурора, оскільки стаття 303 КПК України містить перелік дій та бездіяльності, які можуть бути оскаржені. Також у ч. 2 цієї статті зазначено, що скарги на інші рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора не розглядаються під час досудового розслідування і можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження у суді. Загальноприйнятою і безспірною є позиція, що з початком кримінального провадження ряд прав особи обмежується, оскільки, насамперед, до особи вже можуть застосовуватися заходи забезпечення кримінального провадження – привід, відсторонення від посади, затримання тощо. Крім того, особа викликатиметься на допит чи залучатиметься для проведення інших слідчих (розшукових) дій (у тому числі, і негласних), що пов'язано з втручанням в приватне життя людини. Таким чином, заміна стадії порушення кримінальної справи на внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань призведе до скасування права громадян на оскарження рішення про початок розслідування, хоча відповідно до ст. 22 Конституції України при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (*Звужені права // Юридический блог компании Jurimex (<http://jurblog.com.ua/2012/10/zvuzheni-prava/>). – 2012. – 31.10*).

Із вступом в дію нового Кримінально-процесуального кодексу вітчизняна юриспруденція кардинально зміниться. Причому нововведення стосуватимуться не окремих розділів чи підрозділів, а всієї

правничої машини. Насамперед достатньо буде повідомити міліцію про злочин, як одразу порушується кримінальна справа із занесенням в Єдиний державний реєстр досудових розслідувань. Більше того, слідчий та оперативний працівники міліції всі свої дії повинні будуть узгоджувати з прокурором, який контролюватиме цю справу. Більше того, для проведення кожного нового кроку потрібен буде дозвіл суду. Однак вже нині суди перевантажені, тож не важко уявити черги, скажімо, у Тернопільському міськрайонному.

Варто зазначити: якщо зараз ми користуємось римо-германською системою права, то новий Кодекс за основу взяв англо-саксонську, тобто кардинально інший механізм дії. Більше того, вітчизняні правники зауважили, що український КПК дуже схожий із запровадженим у Грузії. А, наскільки відомо, свого часу Грузія запозичила систему права у Сполучених Штатів.

«Насамперед за новим Кодексом правопорушень – два: злочин і кримінальний проступок. Фактично зараз, коли людина повідомляє про вчинене кримінальне правопорушення, протягом трьох чи 10 днів проводиться попередня перевірка, насамперед беруться пояснення. За новим КПК розслідування не відкладається для перевірок, а зразу починаються слідчі дії і порушується кримінальна справа, – пояснив заступник начальника слідчого управління УМВСУ в Тернопільській обл., підполковник міліції О. Богомол. – Усі злочини будуть розслідувати слідчі або інші працівники органів внутрішніх справ. Кримінальні проступки – працівники інших підрозділів УМВС, наприклад, з оперативного, карного розшуку, по боротьбі з економічною злочинністю. На жаль, поки **законодавець чітко не визначив, що таке кримінальні проступки**. Є інформація, що йдеться про всі нетяжкі злочини – крадіжка без кваліфікуючих ознак (на вулиці, у громадському транспорті, без проникнення у житло), навіть вчинений без насильства грабіж. Також припускається, що до кримінального проступку з Адміністративного кодексу буде включено тяжкі адміністративні проступки, як керування транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння».

КПК суттєво збільшує діяльність міліції та зменшує Службі безпеки, у прокуратурі не буде слідства. Проте створюється окремий орган – Державне бюро розслідувань (ДБР), що буде розслідувати кримінальні справи високопосадовців. МВС віддаються повністю всі злочини економічної спрямованості, кримінальні.

«Змінюються функції прокурора. В основному робота прокуратури буде зосереджена на підтриманні державного обвинувачення

– здійснення процесуального керівництва за розслідуванням кримінальних справ», – зауважив прокурор Чортківської районної прокуратури Б. Іжук. «Тобто якщо зараз прокуратура здійснює нагляд, то за новим КПК – процесуальне керівництво та братиме більшу участь у розслідуванні злочину. З моменту, коли до прокуратури потрапляє заява про злочин, протягом доби її заносять у так званий Єдиний державний реєстр досудових розслідувань (ЄДРДР). Відповідно кримінальна справа не порушується, а буде стадія порушення справи з моменту занесення її до ЄДРДР. З цього часу прокурор вступає у кримінальну справу, тобто певного прокурора буде закріплено за конкретною справою».

Якщо зараз справа потрапляє у прокуратуру вже на завершальній стадії, наприклад, слідчий міліції звертався за дозволом на обшук і його підписує прокурор або його заступник. То за новим КПК прокурор прокуратури закріплюється за справою від початку і братиме участь в її розгляді у суді. І змінювати прокурора не дозволено. Хіба у виключних випадках. Тобто прокурор буде здійснювати процесуальне керівництво і відповідатиме за розслідування карної справи, давати вказівки, робити зауваження, а працівники міліції зобов'язані погоджувати з ним свої дії, наприклад, щодо проведення обшуку, виїмки документів, обрання міри запобіжного заходу. Прокурор буде вирішувати, чи можна особі повідомити про підозру, це своєрідне пред'явлення обвинувачення сьогодні. До того часу особа має статус свідка.

...Новий КПК суттєво розширює право громадян, зокрема – права підозрюваного, обвинуваченого. При цьому права потерпілого практично не змінюються.

Суттєво, що при проведенні негласних слідчих дій (встановлення місцезнаходження електронного засобу (мобільного телефону), прослуховування, спостереження за особою, річчю, місцем, виконання спеціалізованого завдання за розкриття злочинної діяльності організованої групи тощо), тобто те, що раніше суворо було засекречено, новий КПК дозволяє у рамках оперативно-розшукових заходів, насамперед чітко розписано права та обов'язки міліції.

«Варто акцентувати на понятті “негласні слідчі дії”», – підкреслив О. Миколайович. «Не пізніше ніж через рік, але одразу після завершення досудового розслідування особа, відносно якої проводились ці дії, обов'язково письмово має бути повідомлена. Наприклад, громадянина Н. підозрювали у вбивстві і прослуховували його розмови. Минув рік, вбивство не розкрили, вбивцю не встановили, але й

не підтвердилась участь Н. у злочині. Відповідно до нового КПК, його повинні письмово повідомити, що відносно нього проводилось прослуховування. Відтак державні служби, які проводять розслідування, негласні слідчі дії, будуть набагато виваженіше робити свою роботу, втручатись у приватне життя людей, адже потім про це потрібно повідомляти особі, у свою чергу, громадянин може оскаржити дії працівників міліції».

Як позитив, одразу проводяться всі експертизи, і експерта повідомляють про кримінальну відповідальність про дачу неправдивого висновку. Зараз же, поки не порушена кримінальна справа, в експертних установах проводяться дослідження, але спеціаліст (на даному етапі в такій якості перебуває експерт) не попереджається про кримінальну відповідальність. Трапляється, що на початках спеціаліст підтверджує, ніби почерк підозрюваного, а потім експертиза спростовує попередній висновок спеціаліста. Відтак експерт буде більш виважений у висновках.

Проте навряд як позитив можна оцінити таку новацію, як тримання під вартою. Відповідно до нового КПК, суд повинен визначити розмір застави, яку може внести підозрюваний і автоматично бути звільненим з-під варти (окрім злочинів із застосуванням насильства або з погрозою застосувати насильство, або у випадку загибелі).

«Уявіть ситуацію: міліція зловила квартирного злодія. Доведено, що він обікрав два помешкання, але встановити це важко без висновків експертиз, загалом проведення великого обсягу слідчих дій, щоб доказати всі злочини», – продовжує підполковник міліції. «Водночас суд визначив 50 тис. грн застави. Що для злодія ця сума?». Тобто знову закон гуманний до обвинуваченого, підозрюваного, але не до потерпілого.

Визначено межі допиту осіб: для повнолітніх – не довше 8 год. на добу з обов'язковою перервою кожні дві години, для неповнолітніх – не довше 2 год. узагалі.

Новий КПК чітко регламентує, що розслідування майже всіх скарг буде доручатися слідчому підрозділу. Скажімо, людину вдарили, пограбували, обікрали – розбиратиметься слідчий. З одного боку, це добре, бо слідчі найбільш кваліфіковані у розслідуваннях карних справ. Водночас ідеться про величезне навантаження.

Якщо сьогодні законом передбачено 10 днів для проведення перевірки та вирішення питання порушувати кримінальну справу чи відмовити, то за новим Кодексом досудове слідство з моменту оголошення

особі про підозру триватиме два місяці. При цьому у нетяжких злочинах слідство може бути продовжено на півроку, у тяжких – на рік. Водночас поки особу не повідомлено, що її підозрюють у злочині, строки не визначаються. Наразі час проведення слідства не обмежений.

Тим не менше, правоохоронці вже зауважують пробіли в новому Кодексі. «Такий нюанс: жінка поскаржилась на крадіжку сумки. Злочин занесено в Єдиний держреєстр. За підозрою затримано чоловіка. Але в якості кого?» – наводить приклад О. Богомол. «Щоб повідомити йому про підозру у скоєнні злочину, потрібно зібрати дані про крадіжку, піти до прокурора, а прокурор вкаже, що ще треба зробити, з'ясувати, чи судимий, зібрати характеристики. А що з людиною робити? Допитати як свідка? Не можна, бо порушуються його права, адже свідок попереджається про відповідальність за неправдиві покази або про відмову у дачі показів. Лишається відпустити. Зараз хоча би можна взяти у підозрюваного пояснення. Може, він скаже, що сумку забрав із камери зберігання. Ситуація не зрозуміла, сподіваюсь, що законодавець надасть відповідні роз'яснення».

Водночас важко не помітити ще одне «революційне» нововведення у КПК – вводиться нова норма судочинства: «тимчасове позбавлення права власності», а саме – свідоцтва про підприємницьку діяльність у зв'язку з виникненням підозри про скоєння кримінального злочину... у слідчого податкової. Тобто, прикриваючись цією нормою, вони за два місяці «тимчасового вилучення» половину країни позбавлять бізнесу! І що потім робити бізнесмену з повернутим свідоцтвом – підозра не підтвердилась, бізнес зруйновано? Юристи щиро радять: звертайтеся до суду... *(Новий Кримінальний процесуальний кодекс: криміналітету стане жити легше? // Тиждень «Номер один» (<http://gazeta1.com/index.php/uk-UA/78-zt-slideshow/5798-novi-kriminalni-protsesualni-kodeks-kriminalitetu-stane-zhiti-legshe>). – 2012. – 12.11).*

...Найбільше побоювань щодо нового КПК викликає запровадження Єдиного реєстру досудових розслідувань, у який має заноситися реєстрація порушення кожної кримінальної справи та кожна заява громадян про злочин. Коментуючи запровадження Єдиного реєстру, начальник департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України І. Аршинов зазначив: «Реєстр забезпечує стовідсоткову реєстрацію всіх заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення й інші події. Він забезпечує негайне реагування на них,

щоб протягом 24 годин було розпочато досудове розслідування. Це дозволить оперативно забезпечувати відновлення порушених прав і свобод громадян».

Доступ до Єдиного реєстру таким чином має отримати чи не кожен офіцер міліції та інших силових структур. Та чи не отримають доступу до найповнішої бази даних громадян і кримінальні структури? «Вносити інформацію в Реєстр зможуть лише ті особи, які у встановленому порядку отримають індивідуально електронні “ключі” для доступу до системи. За цими особами будуть закріплені права та обов’язки отримувача унікального “ключа”, реєстратора та користувача системи», – заспокоює І. Аршинов. Та сьогодні відомо чимало випадків, коли певні недержавні структури за певні суми, а то й просто за пляшку горілки, дізнавалися від міліціонерів паролі, які дозволяли користуватися адресною базою даних міліції. То що завадить так само купувати електронні «ключі» від Реєстру? Та й українські хакери, які успішно ламали коди потужних закордонних банків, обов’язково спробують зламати Єдиний реєстр, щоб продати цю унікальну базу даних охочим.

Технічні проблеми виникають і зі втіленням у життя інших вимог нового КПК. За його положеннями, скажімо, всі СІЗО мають облаштувати зали для відеоконференцій. Лише на закупівлю для цього відеокамер, підраховали фахівці, Державній пенітенціарній службі слід надати додатково 17 млн 500 тис. грн (*О. Узарашвілі. Наступного тижня судова та правоохоронна системи будуть паралізовані // Високий замок (<http://www.wz.lviv.ua/ukraine/121109>). – 2012. – 15.11*).

Адвокати попереджають, що новий Кримінально-процесуальний кодекс України дасть більше можливостей державі втручатись у приватне життя громадян.

Про це розповіли правозахисники у вівторок, 13 листопада, на прес-конференції у Києві.

«Розробники Кримінально-процесуального кодексу говорять про те, що це щось прогресивне, однак серед адвокатів є також песимісти й оптимісти. Я вважаю себе реалістом і бачу як негативні, так і позитивні наслідки введення КПК», – зауважив юрист, президент Ліги захисту прав людини І. Годецький.

«Я вважаю, що цей Кодекс очікує доля Податкового кодексу», – сказав він та нагадав, що після ухвалення Податкового кодексу парламент вніс до нього вже кілька десятків змін.

І. Годецький зазначив, що новий КПК містить норму про домашній арешт або обмеження пересування людини шляхом застосування електронних засобів: «А ви десь чули про те, що Міністерство внутрішніх справ чи інші правоохоронні органи проводили тендер на закупівлю таких приладів? Або бачили ви хоча б один з примірників? Не треба писати нові кодекси, потрібно виконувати хоча б те, що є».

Критичні зауваження з приводу нового КПК також висловив і старший науковий співробітник Інституту держави і права ім. Корецького, захисник екс-прем'єр-міністра Ю. Тимошенко М. Сірий.

«Після набуття чинності цим кодексом ми з вами побачимо, що реальне життя надзвичайно відрізняється від тих декларацій, які лунали з боку розробників КПК. Цей КПК надаватиме більше можливостей державі втручатися в економічну сферу, сферу конкуренції, приватного життя, інформації. Він частково руйнує поняття на приватне життя», – вважає адвокат.

За його словами, у новому КПК розбалансована система доказовості, розмиті поняття «взяття під варту і затримання»: «Ця норма настільки широка, що вона надаватиме можливість затримувати і тримати під вартою будь-яку Людину».

Окрім того, адвокат наголосив, що, на його думку, правильною є і теза про «комерціалізацію Кримінально-процесуального кодексу. Бізнес себе краще захистить, якщо він має вплив на суди».

М. Сірий вважає, що на комерційну основу можуть бути поставлені і такі норми КПК, як угоди між органами кримінального переслідування та переслідуваною особою. Також стане дорожчим захист прав людини, оскільки для того, щоб захистити свої права, доведеться наймати не одного адвоката, а цілі юридичні фірми або групи адвокатів (*Новий КПК руйнує поняття приватного життя, – юристи // iPress.ua (http://ipress.ua/news/novyy_kpk_ruynuiye_ponyattya_pryvatnogo_zhyttya__yurysty_11308.html). – 2012. – 13.11).*

Ідеолог нового Кримінально-процесуального кодексу А. Портнов вводить суспільство в оману та свідомо замовчує інформацію щодо недоліків КПК. Про це заявив юрист, народний депутат фракції «БЮТ-Батьківщина» С. Власенко.

Він звернув увагу на те, що нещодавно в коментарі виданню «Закон і Бізнес» радник В. Януковича А. Портнов наголосив, що «згідно з новим Кримінальним процесуальним кодексом негласні дії,

що обмежують конституційні права громадян, можуть здійснюватися виключно за рішенням суду».

«Хочу нагадати пану Портнову про зміст 250 статті КПК, яка так і називається “Проведення негласної слідчої дії до постановлення ухвали слідчого судді”. Ця норма дозволяє слідчому за погодженням з прокурором у «виняткових невідкладних випадках» (що таке «виняткові невідкладні випадки» вирішують самі слідчі) проводити негласні слідчі дії. Тобто негласна слідча дія може бути проведена до постановлення ухвали слідчого судді», – зазначив С. Власенко.

«Хотілося б звернути увагу всіх докторів юридичних наук, які працювали над цим КПК, що більша частина негласних слідчих дій є порушенням базових прав людини та української Конституції. Незалежно від того, чи буде вона здійснюватись за рішенням підконтрольних режиму суддів чи за ініціативою слідчих», – наголосив юрист (*Конфликты и законы (<http://www.k-z.com.ua/pravovoi-aktsent/24106-sergij-vlasenko-ideolog-kpk-svidomo-vvudit-suspilstvo-vomanu-shchodo-polozhen-kodeksu>). – 2012. – 22.11*).

Чутки щодо нового Кримінального процесуального кодексу необґрунтовані й лише збурюють громадську думку. Про це заявив радник Президента, керівник головного управління Адміністрації Президента з питань судоустрою А. Портнов.

«Новий Кримінальний процесуальний кодекс почав успішно працювати. Єдине, що сьогодні створює деякі непорозуміння, – це чутки, які стосуються прав громадян», – сказав він.

Зокрема, А. Портнов назвав неправдою те, що нібито обшуки в квартирах громадян можуть проходити без санкції суду або те, що потрібно носити із собою паспорт, а також те, що без санкції суду можна проникати в житло, що анонімні заяви будуть прийматися до розгляду.

«Це є неправдою. Ніякі анонімні заяви розглядатися не будуть. У нас же не 1937 р.», – сказав він.

На думку А. Портнова, практика покаже, що новий КПК – один із кращих документів у правовій системі.

Також, на думку радника, кількість виправдальних вироків завдяки дії нового Кримінального процесуального кодексу уже через рік може зрости до 35 %.

«Ми прогнозуємо, що на початковій стадії кількість виправдальних вироків може збільшитися із сьогоднішніх 0,2 % до 15 % і в міру

застосування нового КПК, десь через рік, може, півтора, коли нові розслідування від самого початку відбуватимуться за новим КПК, ми можемо вийти до 30–35 % виправдальних вироків», – заявив А. Портнов.

Радник глави держави наголосив, що в новому КПК України врахований досвід розвинутих демократичних країн.

«Це статистика інших країн, тих, у яких кримінально-процесуальне законодавство ґрунтується на таких самих нормах, як у нас. Так от, у них кількість виправдальних вироків – до 30–40 %», – резюмував А. Портнов (*«Українська правда»* (<http://www.pravda.com.ua/news/2012/11/23/6978018/>); *Радіо Свобода* (<http://www.radiosvoboda.org/content/article/24779161.html>). – 2012. – 23.11).

Завдяки набрання сили закону нового Кримінально-процесуального кодексу час слідства у кримінальних справах зменшиться, а звернення не будуть ігнорувати. Такі перспективи окреслив начальник Головного слідчого управління МВС України В. Фаринник.

Він вказав, що згідно з новими нормами КПК, вводиться кілька нових посад та збільшується зв'язок між прокуратурою, судом та міліцією. Наприклад, слідчі погоджуватимуть дії з прокурорами.

Зокрема, вводиться посада керівника досудового розслідування. Цю посаду отримають перші заступники начальників обласних, районних та міських відділів та управлінь МВС.

«Все це зробилося для того, аби ті люди, які живуть в нашій державі, були більше захищені, аби могли більш оперативно і більш об'єктивно отримувати допомогу від нас. Аби жодна з цих заяв, які йдуть до міліції, не була проігнорована», – зазначив В. Фаринник.

Разом з тим посадовець заперечує песимістичні прогнози, відповідно до яких забезпечити роботу міліції згідно з новим Кодексом буде вкрай важко.

«...Система починає працювати. Ніякої паніки, хаосу немає, як кричали деякі народні депутати з екранів і трибун. Все працює і буде працювати. Є деколи людський фактор, часом машина отримує збій, але зараз все починає працювати», – додав В. Фаринник (*ВолиньPost* (<http://www.volynpost.com/news/9041-dosudovymy-rozsliduvanniamy-zajmatymutsia-okremi-posadovci-mvs>). – 2012. – 21.11).

Народний депутат от НУ – НС Ю. Кармазин заявив, що следствие в Україні не готово к внедрению нового Уголовно-процессуального кодекса.

«Європа одобрила намерения нового КПК. Европа сказала, что его надо дорабатывать, что внедрять и изменять надо еще два года. Следствие не готово к внедрению Кодекса, оно и так завалено, укомплектовано не теми работниками», – сказал он.

«Сегодня в МВД необходимо добавить еще хотя бы 10 тыс. человек, чтобы они могли выполнять условия нового УПК», – добавил он (*Информационное агентство ЛІГАБізнесІнформ (http://news.liga.net/news/politics/770219-karmazin_zayavil_cho_mvd_ne_gotovo_k_novomu_upk.htm). – 2012. – 22.11).*

Скільки коштуватиме бюджету впровадження нового Кримінально-процесуального кодексу? Як заявив 13 листопада на нараді керівників правоохоронних органів із Президентом міністр внутрішніх справ В. Захарченко, МВС для цього додатково потрібен мільярд гривень. Утім, за словами декого з фахівців, ідея нового КПК не передбачає додаткових видатків з бюджету.

Фінансування Міністерства внутрішніх справ у наступному році мало б зрости майже на мільярд гривень. Це, як зазначив керівник МВС В. Захарченко, необхідно для впровадження нового Кримінально-процесуального кодексу, оскільки оснащення органів досудового слідства потребує додаткового фінансування. За його словами, у 2012 р. Кабінет Міністрів збільшив видатки МВС лише на 4 млн грн.

«За рахунок власного перерозподілу коштів уже здійснюються процедури часткової закупівлі відповідних технічних засобів на 72,8 млн грн», – наголосив В. Захарченко. «Необхідність збільшення видатків для Міністерства внутрішніх справ на 2013 р. становить 980,5 млн грн».

За словами колишнього міністра юстиції, одного з розробників нового КПК М. Оніщука, ці кошти МВС потрібні через те, що з новим Кодексом, досудове розслідування лягає на плечі органів внутрішніх справ.

«Це близько 95 або й більше відсотків розслідувань щодо всіх злочинів, – говорить М. Оніщук. «Тому йдеться не тільки про додаткову потребу працівників органів розслідувань, а й про краще оснащення».

Разом з тим, за словами М. Оніщука, інші силові структури не потребуватимуть додаткового фінансування.

«Ні про СБУ, ні про органи прокуратури не йдеться, – зазначає М. Онішук. «Тому що, навпаки, з їхньої підвідомчості забирають низку розслідувань щодо певної категорії справ. Відтак, законом визначених і обґрунтованих підстав ставити питання про збільшення фінансування за таких умов немає».

Ідея кодексу не передбачає додаткових витрат з державного бюджету, заявив «Радіо Свобода» голова парламентського підкомітету з питань кримінально-процесуального законодавства С. Олійник. Оскільки кримінальна процесуальна система побудована на базі існуючої, яка вже має бюджетне фінансування та необхідну кількість працівників.

«Заява ж щодо необхідності додаткового мільярда може бути пояснена двома причинами. Перша – це недосвідченість міністра у загальнодержавних питаннях. Друга – можливо, йому, як завжди будь-якому міністру, не вистачає грошей, але це не має стосунку до Кримінально-процесуального кодексу», – зазначає С. Олійник.

Новий Кримінально-процесуальний кодекс набирає чинності у ніч із 19-го на 20 листопада. Проте експерти зазначають: українцям не варто очікувати, що вони прокинуться в країні з новою правоохоронною системою, адже його впровадження залежатиме виключно від політичної волі чиновників (*Джерело: Радіо Свобода. Т. Ярмошук. Навіщо міністру Захарченку мільярд? // Finance.ua (<http://news.finance.ua/ua/~ /2/0/all/2012/11/14/291236>). – 2012. – 14.11).*

Новый Уголовно-процессуальный кодекс чрезвычайно усложнит процедуру выдачи тела умершего человека родственникам для захоронения. Об этом заявил народный депутат Г. Москаль, сообщает его пресс-служба, передает Gazeta.ua.

«В кодексе есть ст. 238 – “Осмотр трупа”, который отныне обязательно проводится следователем или прокурором, и судмедэкспертом. После осмотра труп подлежит обязательному направлению на судмедэкспертизу для установления причины смерти. Умершего выдают родственникам только с письменного разрешения прокурора и только после проведения экспертизы и установления причины смерти», – пояснил Г. Москаль.

«Кто написал это, сейчас установить невозможно. Но руководители правоохранительных органов на координационном совещании с участием Президента об этом почему-то скромно промолчали», – сказал он.

Москаль также рассказал, что в Украине на всех умерших не хватит тех судмедэкспертов и следователей, которые есть в стране.

«По данным Госкомстата, за восемь месяцев в Украине умерли около 500 тыс. человек. Штат судмедэкспертов на сегодня составляет 1623 человек – около 70 % от предусмотренного штата. Количество следователей в Украине – 12 тыс. при некомплекте 10 %. Как при таком количестве судмедэкспертов и следователей можно осмотреть каждый труп, после этого провести судмедэкспертизу, установить причину смерти, затем написать акт, который необходимо направить прокурору, а тот уже должен выдать письменное разрешение на выдачу умершего родственникам!» – сказал Г. Москаль.

«Уточнение причины смерти иногда может занять около месяца. Ранее справки для захоронения выдавали врачи, а судмедэкспертиза проводилась только в тех случаях, когда были признаки неестественной смерти. При этом экспертиза могла длиться сколько угодно, а тело выдавали родственникам сразу после вскрытия», – добавил он.

«Теперь соблюдения буквы нового УПК приведет к полному коллапсу. Количество судмедэкспертов и следователей необходимо увеличить в 10 раз», – считает политик.

«Новая процедура выдачи тела родственникам вызовет протест мусульманской общины, которая по своим религиозным обычаям должна похоронить умершего в течение 24 часов с момента смерти, до захода солнца. Новый УПК фактически превращает прокуратуру в похоронное бюро», – сказал Г. Москаль (*Новый УПК превращает прокуратуру в похоронное бюро*) – Москаль // *Еженедельник 2000* (<http://news2000.com.ua/news/sobytija/v-ukraine/217117>). – 2012. – 16.11).

ЕКСПЕРТНІ ОЦІНКИ ОСНОВНИХ НОВАЦІЙ КПКУ

Суд присяжних

По словам правозащитника Д. Гройсмана, суд присяжных – очень дорогое дело. «Россия смогла его себе позволить. Большинство оправдательных приговоров в России вынесено судом присяжных. Это именно то, чего не может позволить себе нынешняя власть. Ей

нужна полностью подконтрольная судебная система во всех отраслях – уголовном, гражданском, административном праве», – считает он.

Г. Токарев, правозащитник Харьковской группы, считает что на суд присяжных в Украине будет легче давить.

«Я как практикующий адвокат все время сталкиваюсь с тем, что свидетели дают ложные показания в суде. Это те же люди, которые будут присяжными. Я думаю, что будет давление на присяжных такое же, как на судей, только на присяжных легче давить», – высказал мнение юрист

Народный депутат Украины, член парламентской фракции ПР Д. Шпенев заявил, что «несмотря на все существующие дискуссии, я уверен, что суд присяжных станет способом предотвращения коррупции. Статистика утверждает, что в странах, которые в своей судебной системе стали применять институт суда присяжных, значительно возрос процент оправдательных приговоров. Именно к этому мы и стремимся».

Народный депутат Ю. Кармазін: «Запровадження суду присяжних – окомиллювання. Їх залучатимуть тільки до справ, де передбачена найвища міра покарання. Де йдеться про політичні переслідування, там присяжних не буде. Фактично це ті самі народні засідателі, які існували й раніше, але тепер вони називаються судом присяжних».

Я. Куц, адвокат: «У нас це гарна картинка – яку назвали є суд присяжних – але! У нас буде знаходитись головучий суддя – разом з ними. Інший суддя доповідач. Головуючий суддя буде писати рішення по справі. Будь то обвинувачення чи виправдання. Як напише суддя – так воно і буде».

Председатель Комиссии по вопросам правосудия Конституционной Ассамблеи В. Маляренко: «Не питайте особих иллюзий относительно суда присяжных. ...Многие государства уже отказались от этого института, а те, в которых он еще функционирует, постепенно уменьшают количество подведомственных ему категорий дел. Например, в США судом присяжных рассматривается всего 0,7 % дел, но, не смотря на незначительную нагрузку, он требует таких бюджетных ассигнований, как американская судебная система в целом. Кроме того, существует и ряд других проблем: отсутствие дисциплинарной ответственности для присяжных, коррупционные риски и т. д. ...На сегодня у нас нет денег, и вообще, нет той ситуации, которая бы требовала введения суда присяжных».

Адвокат В. Мирошниченко: «Суд присяжных является более характерным для США и Великобритании, то есть стран англосаксонского права. И то, даже в этих странах, суд присяжных не является массовым, так как это довольно затратная и не слишком поворотливая система. Значительным недостатком таких судов является большая вероятность принятия субъективных решений: так, афроамериканцы, например, строго судят белых, женщины – других женщин и т. п.»

А. Орел, адвокат ЮФ «Ильяшев и Партнеры», предполагает, что с появлением суда присяжных значительных изменений в работе судов Украины не предвидится. Идею внедрения подобной системы автор считает довольно позитивной, но она, определенно, – по его мнению – требует развития и доработок. Адвокат считает, что корректно работающая система судов присяжных может способствовать увеличению количества объективных судебных процессов, может помочь побороть коррупцию, существующую сейчас в судебной власти Украины.

Г. Супрун, председатель Подольского районного суда Киева: «По моему мнению, введение института присяжных – правильный шаг. По-другому ведь никак не обеспечить рассмотрение дел надлежащим образом. Мы сейчас занимаемся этим вопросом, и могу сказать, что кандидаты на роль присяжных очень активны. Если раньше в народные заседатели шли в основном люди пожилого возраста, то контингент присяжных разнообразнее, у людей больше заинтересованности и желания. Желающих много, мы подали заявку на 30 человек. Конечно, возможны проблемы с финансированием их работы, но на сегодняшний день еще рано об этом говорить. Мне кажется, что оплата не будет являться главной мотивацией. Основная причина, скорее, кроется в желании людей принимать участие в рассмотрении судебных дел».

С. Пойда, председатель Дарницкого районного суда Киева: «Безусловно, присяжные будут влиять на принимаемые решения, поскольку в соответствии с законом они фактически выполняют функции судей. Будет ли практическая польза от участия присяжных в судебных заседаниях, другой вопрос. Но если провести некую параллель с институтом народных заседателей, то их принципиальная функция – это представительство граждан при осуществлении правосудия. В этом смысле практическая составляющая пользы присяжных очевидна. Наш суд направил заявку на 40 кандидатов в присяжные».

Е. Первушина, председатель Голосеевского районного суда Киева: «Я понимаю, что граждане имеют право на участие в судопроизводстве ...однако в свое время институт народных заседателей зарекомендовал себя с не очень хорошей стороны, поэтому введение института присяжных, на мой взгляд, не несет в себе никакой смысловой нагрузки. Решения будут приниматься на основании эмоций. Для того, чтобы этого избежать, у присяжных должна быть хотя бы базовая правовая подготовка, дабы они понимали, что делают. Думаю, что если опросить кандидатов в присяжные, как они себе представляют эту работу, результат будет печальным. Я сомневаюсь, что они читали новый, да и старый УПК, чтобы иметь представление о своем процессуальном поведении. Мне кажется, что организовать и настроить весь процесс будет трудно».

И. Рафальская, председатель КДКА Киева: «То, что в новом УПК названо институтом присяжных, на самом деле таковым не является, и с этим согласны многие. Мы рассчитывали на несколько иную систему. Однако я помню работу народных заседателей, когда дела слушались с их участием. Могу сказать, что достаточно принципиальные и объективные народные заседатели существенно влияли на разрешение споров в судах. Они серьезно относились к вопросам назначения наказания, и это неплохо. Во всяком случае, сочетание в правосудии работы профессионального судьи, который хорошо знает законы и понимает их, и человека, который не привык к судебному процессу – позитивное явление. Только это не является судом присяжных. Но если государство действительно будет надлежащим образом компенсировать трудозатраты присяжных, скорее всего люди будут идти и активно принимать участие в судебных процессах».

В. Язвицкая («Крымский ТелеграфЪ»): «...Никто не может сегодня даже предположить, к каким последствиям может привести наше судопроизводство повсеместное введение судов присяжных. Ведь, например, Россия эти последствия уже расхлебывает – на территории входящих в РФ республик Кавказа также имеются суды присяжных, и, понятное дело, состоят они из местных жителей. А местные, как известно, между собой повязаны кто кровно, кто по-соседски, кто по национальности. Они-то, эти присяжные, буквально завалили суды оправдательными приговорами в отношении террористов, боевиков, «просто» убийц, вынося вердикт за вердиктом о том, что вина преступника не доказана. А дважды судить за одно преступление нельзя» *(tochka.net (<http://news.tochka.net/117837-podvodnye-kamni-novogo-ugo>))*

lovnogo-kodeksa/); сайт Партии Регионов (<http://www.partyofregions.org.ua/person/4ff01037c4ca42c6290000e3/news/50acd3b63fcad0551d000334>); Газета по українськи (http://gazeta.ua/articles/comments-newspaper/_novij-kriminalno-procesualnij-kodeks-mistit-p-yat-rizikiv/468225); Подробности (<http://podrobnosti.ua/podrobnosti/2012/11/21/872108.html>); Юридическая Практика (<http://jurpractika.com/news.php?id=0034140>); Буржевой лидер (<http://www.profi-forex.org/novosti-mira/novosti-sng/ukraine/entry1008142904.html>); Украинское антирейдерское движение (<http://www.zahvat.net/15/6866/>); Крымский Телеграф (<http://ktelegraf.com.ua/3616-prigovor-iz-ust-naroda.html>).

Домашній арешт та угода зі слідством

Новий КПК передбачає вдосконалення системи запобіжних заходів та введення альтернативних – **грошової застави, а також домашнього арешту**, коли суд може зобов'язати підозрюваного не залишати своє помешкання постійно або у певний час доби. Контроль за ним здійснюватиметься за допомогою системи електронного моніторингу.

Також запроваджено таке поняття як **угода – з потерпілим або про визнання провини**. У разі скоєння ненасильницького злочину обвинувачений та потерпілий мають право застосувати процедуру примирення. Якщо останній вважає, що всі зобов'язання перед ним виконано, він може відкликати заяву.

Інший вид угоди – про визнання провини – передбачає можливість звільнення обвинуваченого від серйознішого покарання, коли він визнає провину. Обвинуваченому можуть також з дозволу суду зменшити термін покарання, якщо він дає згоду співпрацювати зі слідством для розкриття тяжчого злочину. В обох випадках ідеться про скоєння нетяжких правопорушень.

Н. Сирый, учений-криміналіст, старший научный сотрудник Института государства и права имени В. Корецкого, адвокат: «Введение домашнего ареста я, безусловно, приветствую. А вот личное обязательство как мера пресечения выглядит сомнительно. На мой взгляд, более осторожно и взвешенно следует подходить и к введению такого новшества, как электронное слежение. В Европе об этом велись очень жесткие дискуссии, ведь электронное наблюдение ограничивает личное пространство человека гораздо больше, чем любая другая мера пресечения».

Народний депутат Г. Москаль, коментуючи норму щодо запровадження домашнього арешту, заявив, що правоохоронці не готові до застосування цього запобіжного заходу.

«Як цей домашній арешт може бути зараз проконтрольований, якщо держава до цього не готова? Людина під домашнім арештом буде ходити і далі робити серію злочинів. Що сьогодні може міліція протиставити домашньому арешту? Перевірку? Ну так у них сил не вистачить. Людина перевірили, він тут же вийшов через вікно, пішов когось пограбував і назад повернувся», – сказав Г. Москаль.

Він підкреслив, що на реалізацією цієї норми гроші з бюджету так і не виділено.

«Треба створити спеціальну службу, внести зміни до закону про міліцію. На кого ми покладаємо обов'язок контролювати засуджених?» – наголосив Г. Москаль.

Він пояснив, що електронний браслет має посилати сигнали на комп'ютер, відтак правоохоронці можуть бачити, чи перебуває підозрюваний вдома, пересувається, наприклад, у магазин, отримавши їх попередній дозвіл. «Хто сьогодні це буде робити? Це абсолютний маразм. І тільки сьогодні суспільство починає розуміти, що просто їх надули. Злодія будуть кидати як ту щуку у річку. А якщо цей домашній арешт у селі, чи він живе на якомусь хуторі, то хто це буде контролювати, якщо найближчий райвідділ міліції розташований за 100 км? Це повний абсурд. Але він прописаний у цьому кодексі», – підкреслив політик.

Народний депутат Ю. Кармазін: «Цікаво як будуть реалізовуватись положення КПК щодо домашнього арешту. Де є електронні засоби контролю, які органи ними забезпечені? Невідомо» (*Факты и комментарии* (<http://fakty.ua/146946-novyj-kodeks-budet-rabotat-tolko-togda-kogda-sudi-advokaty-i-prokurory-stanut-chestno-ispolnyat-svoyu-rabotu>); *Тиждень.ua* (<http://tyzhden.ua/News/65907>); (http://zp.pzv.zp.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1027:2012-11-14-08-00-46&catid=25:2010-06-09-08-06-10&Itemid=43)).

В. Олійник, радник Прем'єр-міністра України: «Підстави для побоювання скептиків, про те, що на зміну “цариці доказів” явці з повинною чи визнанні своєї вини прийде “угода з правосуддям” (мовляв, якщо раніше слідчими та оперативниками вибивалось визнання вини, то тепер будуть силоміць примушувати до укладання угоди

між прокурором та підозрюваним про визнання вини) цілком відсутні. По-перше, зазначена угода повинна бути затверджена судом, а при цьому суд зобов'язаний переконатися в судовому засіданні, що укладення угоди сторонами є добровільним, тобто не є наслідком застосування насильства, примусу, погроз або наслідком обіцянок чи дії будь-яких інших обставин. Для цього у разі необхідності суд має право витребувати документи, у тому числі скарги підозрюваного чи обвинуваченого, подані ним під час кримінального провадження, та рішення за наслідками їх розгляду, а також викликати в судове засідання осіб та опитувати їх. По друге, суд зобов'язаний відмовити у затвердженні угоди, окрім іншого, якщо умови угоди порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб, існують обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним, відсутні фактичні підстави для визнання винуватості.

...По словам **Ю. Кармазина**, данное новшество (соглашение со следствием) принятого УПК – ящик Пандоры, и его введение чревато еще худшими последствиями для подозреваемого (обвиняемого), чем явка с повинной, которую следователи порой просто выбивали.

Так называемая сделка между прокурором и подозреваемым (обвиняемым) существует практически во всех европейских странах. Чаще всего таким образом правоохранители пытаются получить полезную для следствия информацию. Подозреваемый признает свою вину, при этом ему назначают менее суровое наказание. По словам Ю. Кармазина, такое соглашение может быть заключено незаконным способом, однако разорвать его будет невозможно. Поэтому существует риск, что за решетку попадет невинный человек.

Но аргументы оппонента опроверг советник Президента, руководитель Главного управления по вопросам судоустройства АП А. Портнов: «Действительно, в новом УПК, как и в кодексах самых развитых стран мира, введена сделка со следствием... Но сделка прямо запрещена, когда речь идет о преступлениях, в которых есть потерпевшие. Она может быть разорвана в любой момент. Сделка утверждается судом. При этом суд обязан проверить, не заключалась ли она под воздействием каких-то внешних факторов».

Пожалуй, главная гарантия защиты от произвола следственных органов в случае с соглашением о признании вины – опять же суд. Ведь именно он утверждает сделку. «Суд обязан убедиться, что соглашение сторонами подписывается добровольно, то есть не является следствием применения насилия, принуждения, угроз или следствием

обещаний либо действий, любых других обстоятельств, нежели те, которые предусмотрены в соглашении», – прямо говорится в тексте Кодекса.

В. Тацій, президент Национальной академии правовых наук Украины: ...Интересная новелла кодекса – соглашение о примирении между потерпевшим и обвиняемым или соглашение между прокурором и обвиняемым по конкретному делу. Казалось бы, прекрасная ситуация: мирным путем можно в короткий срок завершить рассмотрение дела. Но возникает вопрос, чем все это закончится. А закончится, опять-таки, передачей дела в суд и приговором суда. Причем возникают разные подходы к тому, какими полномочиями пользуется суд в подобных случаях, в каких пределах он может действовать, вынося приговор. И самое главное, если в таком соглашении достигнута договоренность об определенной мере наказания (что будет встречаться довольно часто), может ли суд назначить наказание ниже низшего предела, который установлен санкцией статьи? Как по мне, делать этого нельзя (http://blogs.lb.ua/volodymyr_oliynyk/171286_chi_bude_korist_vid_novogo_kpk.html); *Закон и бизнес* (http://zib.com.ua/ru/9199-noviy_ugolovniy_processualniy_kodeks_ukraini_plyusi_i_minusi.html); *Журнал Житомира* (<http://zhzh.info/publ/9-1-0-5364>).

Досудове слідство

Хозяйственные преступления с большим объемом материалов, экспертиз зачастую расследуются крайне долго, иногда до 18 месяцев. Теперь же сроки досудебного следствия уменьшаются до шести месяцев за преступления небольшой или средней тяжести и до 12 месяцев – за тяжкие и особо тяжкие. Все доказательства, собранные на следующий день после истечения граничного срока следствия, будут признаны незаконными и оставлены без внимания судом. Таким образом, общий уголовный прессинг, который испытывает ныне бизнес в Украине, если и не исчезнет вовсе, то станет в значительной степени короче по времени.

Введение единого реестра досудебных расследований должно существенно облегчить жизнь тем же следователям, упростив бюрократическую процедуру. Для обычного гражданина же плюс в том, что отныне милиция больше не сможет отказать в регистрации его обращения по надуманным причинам (как это часто бывает сегодня). Однако, по словам начальника Главного следственного управления

МВД В. Фаринника, начиная с 2011 г., было вынесено 212 тыс. постановлений об отказе в возбуждении уголовного дела. Часть же заявлений «отбраковывалась» на более ранней стадии. Теперь следователи должны будут начинать расследование сразу после внесения информации о совершении преступления в единый реестр, без предварительной проверки. Это значит, что милицию захлестнет девятый вал уголовных дел. При этом в арсенале милиции всего 15 тыс. следователей, их явно недостаточно для выполнения такого объема работы. Как с этим справятся правоохранители? Адвокат С. Гребенюк разделяет эти сомнения, но считает, что, возможно, после вступления в силу нового УПК данную проблему «откорректирует» жизнь и со временем вновь появятся своего рода фильтры, защищающие милицию от граждан, пишущих доносы на соседей

И. о. главы Апелляционного суда Киевской области А. Шевченко считает правильным отмену дополнительного расследования. По его мнению, это повысит качество следствия и уменьшит количество случаев, когда люди подолгу находятся под стражей, а их дела не рассматриваются годами.

Председатель Апелляционного суда Автономной Республики Крым В. Чернобук заверил, что, несмотря на отмену стадии дополнительного расследования, а также на то, что теперь, после вступления в силу нового УПК, суды будут подробно исследовать полученные правоохранительными органами доказательства, нагрузка на суды не будет значительно увеличиваться.

«Логика Кодекса заключается в другом: он освобождает досудебное и судебное следствие от необходимости дважды изучать одни и те же доказательства. Теперь доказательства будут изучаться только один раз – в суде», – сказал глава крымской апелляции.

«От этого в судах работы намного не прибавится, но существенно уменьшится работа следственных органов», – добавил он.

В новый УПК ликвидируется стадия возбуждения уголовного дела. Теперь это называется регистрацией. Следователь в течение 24 часов с того момента, как получил заявление, должен внести данные в Единый реестр досудебных расследований и начать расследование. Заявитель автоматически становится потерпевшим.

Правозащитник М. Клемен указал на минусы: «Обжаловать начало расследования невозможно. Проигрывают лица, которые впоследствии станут подозреваемыми. А эффективность нововведения зависит от добросовестности следователя и прокурора».

А правозащитник Г. Токарев видит в «новелле» выгоду: «Я как представитель жертв часто сталкиваюсь с тем, что дело не возбуждается. А без этого нельзя проводить большинство следственных действий, в том числе экспертизы, допросы, обыски».

Старший юрист «ЕПАП» С. Гребенюк считает, что отмена стадии возбуждения уголовного дела приведет к тому, что определенный фильтр на пути заявлений и обращений граждан исчезнет, все они должны будут регистрироваться, и, как следствие, у правоохранителей прибавится работы. По его словам, позитив тут в том, что раньше человек писал 10 заявлений о совершении преступления, и ему отказывали в регистрации, теперь же любое заявление автоматически вносится в реестр. Это шаг в сторону добросовестных заявителей. Негатив же в том, что зачастую заявления пишутся необоснованно, и есть вероятность появления заказных дел. Раньше правоохранители отсеивали явно незаконные обращения. Сейчас таким материалам будет даваться ход, они будут проверяться, и все это время человек будет находиться в подвешенном состоянии...

А. Баганец, адвокат, экс-заместитель Генерального прокурора Украины (2000–2002, 2005–2006 гг.): «...Первое, что бросается в глаза, это ликвидация стадии возбуждения уголовного дела. Теперь, получив заявление или сообщение о преступлении, следователь или прокурор обязаны немедленно зарегистрировать его в Едином реестре и с этого же дня начинать досудебное следствие. То есть, нет больше стадии проверки, и с момента регистрации можно проводить допросы, обыски, изъятие вещей и документов. Это нововведение непременно приведет к безосновательному применению процессуального принуждения к гражданам, которые могут оказаться непричастными к совершению преступления» (*Закон и бизнес (Зеркало недели* (http://zn.ua/LAW/novyy_upk_plyusy_i_minusy_-100879.html); (http://zib.com.ua/ru/9199-noviy_ugolovniy_processualniy_kodeks_ukraini_plyusi_i_minusi.html); *Сегодня* (<http://www.segodnya.ua/politics/power/tjurma-po-novomu-10-revoljutsionnykh-norm-upk-ukrainy.html>); (http://zib.com.ua/ru/12791-noviy_upk_umenshit_nagruzku_na_sledstvennie_organy_vcherno.html); *tochka.net* (<http://news.tochka.net/117837-podvodnyye-kamni-novogo-ugolovnogo-kodeksa/>); *Закон и бизнес* (http://zib.com.ua/ru/12626-s_20_noyabrya_ugolovnih_del_ne_stanet_a_sledovatelyam_dlya_r.html); *Журнал Житомира* (<http://zhzh.info/publ/9-1-0-5364>).

Негласні слідчі дії

Глава 21 КПК України регламентує інститут негласних слідчих дій. Проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його дорученням – уповноважені оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України. За рішенням слідчого чи прокурора до проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть залучатися також інші особи (ст. 246 КПК України). Негласні слідчі дії проводяться лише у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Відповідно до ч. 2 ст. 246 КПК України проведення таких негласних дій, як 1) аудіо-, відеоконтроль особи; 2) арешт, огляд і виїмка кореспонденції; 3) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; 4) зняття інформації з електронних інформаційних систем можливо винятково у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Згідно зі ст. 246 це такі дії, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню.

Газета «Тиждень» пише про те, що жодної згоди суду на проведення негласних слідчих дій сьогодні не треба. Причому проводити їх зможе дуже широке коло осіб: слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину або за його дорученням усі, кому це буде потрібно: уповноважені оперативні підрозділи МВС, СБУ, податкової міліції, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України. За рішенням слідчого чи прокурора до цих дій можуть залучатися також «інші особи».

Щоправда, згідно з ч. 2 ст. 246 негласні слідчі дії проводяться лише у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів, проте значна частина службових злочинів є тяжкими. Інакше кажучи, прив'язати будь-якого опозиціонера до якоїсь кримінальної справи (чи то до давання хабара, чи до вбивства) – це лише справа техніки, і можна спокійно починати негласні слідчі дії. А перелік негласних слідчих дій може бути дуже розлогим. Так, згідно з ч. 1 ст. 267 слідчий має право обстежити публічно недоступні місця,

житло чи інше володіння особи, яка перебуває в чийсь власності, шляхом таємного проникнення до них, зокрема з використанням технічних засобів (а чому лише обстежити? Можна і щось підкинути), спостереження за особою або місцем. Причому такі дії правоохоронці можуть вчиняти за постановою слідчого чи прокурора, не чекаючи ухвали слідчого судді.

Адвокат М. Сірий вважає, що негласні слідчі дії, які передбачає новий КПК – відео- і аудіоконтроль, арешт кореспонденції, зняття інформації з каналів зв'язку, таємне обслідування житла тощо – є грубим порушенням Конституції. «Ці норми – це методика роботи спецслужб, тільки спецслужби, шпигуни мають проникати без дозволу в приміщення. Такої норми немає в жодній демократичній країні світу. Проникнення в житло без дозволу особи – це порушення права на недоторканність житла, на особисте життя», – наголосив він (*Тиждень* (<http://tyzhden.ua/Politics/65579>); *Zik.ua* (<http://zik.ua/ua/news/2012/11/26/380556>)).

Нові правила утримання в СІЗО

Автори проекту решили в нем одну из ключевых проблем, которая давала до 90 % всех взяток и поборов на досудебном следствии, – запретили заключать под стражу по обвинениям в преступлениях, которые не являются тяжкими и особо тяжкими. Не сузили, не формализовали (когда можно, а когда нет), а прямо запретили держать людей в СИЗО по обвинениям, скажем, в экономических преступлениях. О таком гуманном законодательстве могли бы мечтать бизнесмены многих цивилизованных и правовых стран.

Революционным шагом стали **новые правила оценки доказательств**. Согласно им, любые показания, полученные не в суде, доказательствами не являются. Пытать и применять весь арсенал средневековых способов выбивания признания будет бессмысленно, так как без подтверждения в суде никакие показания не могут быть положены в основу приговора. При этом суд по итогам процесса сможет вынести только два приговора: оправдательный и обвинительный. Если вину человека не доказали, значит, он свободен.

Государственная пенитенциарная служба (ГПтС) Украины прогнозирует существенную разгрузку следственных изоляторов в результате применения альтернативных мер пресечения в отношении подозреваемых.

В частности, по словам помощника председателя ГПтС И. Андрушко, после вступления в силу нового УПК в следственные изоляторы будет направляться значительно меньшее количество предварительно заключенных. Он объяснил, что ожидаемая разгрузка связана с применением таких новелл УПК, как денежный залог и домашний арест.

...По его словам, это не только положительно скажется на морально-психологическом состоянии лиц, находящихся под следствием, но и предоставит пенитенциарной службе финансовые преимущества, в частности, позволит решать жилищно-бытовые вопросы в учреждениях исполнения наказаний «согласно европейским стандартам» (*Зеркало недели* (http://zn.ua/LAW/novyy_upk_plyusy_i_minusy_-100879.html); *Укринформ* (http://www.ukrinform.ua/rus/news/penitentsiarii_prognoziruyut_razgruzku_sizo_posle_vvedeniya_novogo_upk_1465594). – 2012. – 19.11).

Роль адвоката за новым КПК

По новому УПК защитниками в уголовных делах могут выступать только адвокаты, внесенные в специальный государственный реестр. Родственники, как и другие лица, не имеющие необходимого документа к защите, привлекаться не будут в принципе. Экспертные оценки данной нормы зачастую носят кардинально противоположный характер.

Правозащитник Д. Гройсман считает, что «самое страшное, что происходит в новом УПК, – меняется неконституционным способом система осуществления защиты. Вводится адвокатская монополия на деятельность в уголовной юстиции». По его словам, такое нововведение – это катастрофа для Украины. «К сожалению, адвокаты, которые работают в Украине – это люди, как правило, уволенные за недостойное поведение из прокуратуры или вышедшие рано на пенсию из милиции. Все что они могут – это передать денег судье или следователю для решения вопроса. Никакой борьбы за человека они вести не могут», – считает правозащитник.

Адвокат фирмы «КПД Консалтинг» К. Казак считает, что «это прямо противоречит Конституции Украины и решению Конституционного Суда. Такое нововведение в УПК Украины сужает право на выбор защитника, ограничивает конкуренцию, упрощает возможность контроля этих участников уголовного судопроизводства».

Юрист Харьковской правозащитной группы Г. Токарев считает, что адвокатская монополия принесет больше беспокойства самим адвокатам, чем клиентам. «По моему мнению, родственники в подавляющем большинстве случаев не помогают в уголовном деле, во многих мешают адвокату».

...По мнению юристов от оппозиции, такая норма существенно ограничивает права подозреваемых (обвиняемых). **Н. Катеринчук** считает, что человек вправе сам выбрать, кто будет его защищать. «Эта статья существенно сужает право на защиту. Почему, если я хочу, меня не может защищать мой родственник?» – недоумевает депутат.

Между тем адвокатское сообщество, наоборот, довольное тем, что их каста отныне станет более профессиональной. Кстати, такого же мнения придерживаются и большинство судей.

При этом, по новому кодексу, подозреваемый имеет право отказаться от защитника. По мнению **Р. Зварыча**, это – минус нового УПК: «В кодексе нет механизма, заставляющего следователя проверить, сознательно ли человек отказался от адвоката или его просто заставили это сделать».

В новом УПК существенно расширены права стороны защиты (несмотря на то, что часть адвокатов были недовольны тем, что в кодексе не было предусмотрено отдельной статьи, посвященной именно правам защитника). Например, отныне адвокат сможет собирать доказательства и предоставлять их суду наравне с прокурором. Однако для того, чтобы появилась возможность реализации всех новых пунктов документа, необходимо принять другие акты, например новые законы «Об адвокатуре» и «О детективной деятельности»

И. о. главы Апелляционного суда Киевской области А. Шевченко считает, что «...из прогрессивных новаций, заложенных новым УПК, несомненно то, что функции защиты теперь могут осуществлять только специалисты, люди подготовленные в юридическом плане, тогда как раньше защитником могли быть и ближайшие родственники, не владеющие даже основами права. Это делалось для того, чтобы только чаще встречаться с подзащитным...

Проблема, за словами **адвоката, викладача кафедри нотаріального та виконавчого процесу і адвокатури юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидата юридичних наук Д. Кухнюка**, полягає в тому, що сьогодні такий реєстр уже є. «За даними ВККА, понад 4 тис. осіб, які, хоч і внесені до нього, фактично не провадять адвокатської діяль-

ності. Сьогодні точаться дискусії, чи можна вважати адвокатами всіх осіб, які отримали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Я вважаю, що адвокатами є тільки ті особи, які отримали свідоцтво та здійснюють адвокатську діяльність в організаційних формах, визначених Законом України «Про адвокатуру». Така технічна норма проекту може призвести до того, що прізвища великої кількості осіб, які мають свідоцтво, занесуть до реєстру, але захисниками зможуть бути далеко не всі. Не зрозуміло також, як підтверджувати факт унесення до реєстру. Чи потрібно буде приносити для участі в кожній процесуальній дії виписку з реєстру? Краще сформулювати норму так, що захисником може бути особа, яка має свідоцтво та здійснює адвокатську діяльність у порядку та формах, визначених законом».

Е. Осычнюк, юрист: «Штучне обмеження кола осіб, які надають правову допомогу в кримінальному процесі, винятково адвокатами в реаліях сучасної України суттєво погіршить ефективність такої допомоги, оскільки адвокат є досить вразливим у площині можливого тиску з боку правоохоронних органів (наявність процедури притягнення до дисциплінарної відповідальності, відсторонення від захисту при порушенні відносно адвоката кримінальної справи, усталені традиції “корпоративної етики” на ґрунті особистих відносин з працівниками правоохоронних органів та суддями)».

Т. Лукаш, партнер ЮФ «Салком»: «До негативних нововведень проекту слід віднести неможливість отримання підсудним захисту від його родичів. Крім того, аналізуючи права адвоката, передбачені проектом КПК, не можна стверджувати, що досягнуто рівності між сторонами захисту та обвинувачення, що, безумовно, не сприятиме дотриманню принципу змагальності та об'єктивності правосуддя».

Н. Сирый, ученый-криминалист, старший научный сотрудник Института государства и права имени В. Корецкого, адвокат: «К сожалению, для адвокатов в кодексе расставлено много ловушек. Например, в разделе о применении меры пресечения перечислены пять оснований для ареста. С четырьмя, в принципе, можно согласиться, а пятое звучит так: “Если обвиняемый будет мешать уголовному производству иным образом”. Каким – не уточняется. Под это основание можно подвести все, что угодно. То есть арестовывать до суда по-прежнему смогут всех, кого захотят. И такие размытые, неоднозначные формулировки, которые дают возможность широкого их толкования в чьих-либо интересах, разбросаны по всему законопроекту».

Новый порядок, несомненно, повлечет за собой ощутимое возрастание и так недешевых адвокатских услуг. В результате этого многие нуждающиеся в правовой помощи не смогут ее получить. Кроме того, многие подсудимые, заключенные в следственные изоляторы, будут лишены возможности чаще видаться с родными и близкими, которые официально имеют статус защитников, хотя, по большому счету, вовсе таковыми не являются. А это весьма негуманно. Тем более, что многие такие защитники настолько быстро постигают тонкости юриспруденции, что оказывают весьма действенную помощь близким людям.

Законодательством предусмотрен механизм оказания бесплатной правовой помощи, однако, исходя из отечественных реалий, легко предположить, что ее получение для простых украинцев может быть обременено неподъемной бюрократической процедурой. И даже если в этом вопросе все будет чисто и гладко, несложно догадаться, что адвокат за скромный казенный гонорар может работать спустя рукава. Зато родственник ради близкого человека шар земной чуть не весь обойдет, а нужные доказательства найдет».

В. Фаринник, начальник Главного следственного управления МВД Украины: «Новым Кодексом предусмотрено участие в уголовном процессе только профессиональных адвокатов. Не может быть адвокатом человек, сведения о котором не внесены в Единый реестр адвокатов Украины или о котором есть информация о приостановлении либо прекращении его права на занятие адвокатской деятельностью. Это в чем-то противоречит тем решениям Конституционного Суда, где сказано, что любой человек, имеющий высшее юридическое образование, вправе быть адвокатом. Но это закон, он принят и будет действовать, и прочие лица к защитной деятельности в уголовном процессе допущены не будут. И я объясню, почему. Те, кто занимается этой проблемой, знают, что у нас юристов очень много, а специалистов мало. У нас слишком много “специалистов”, которые умеют только жалобы писать: ввели текст в компьютер, и только “шапки” меняют, а потом рассылают во все инстанции. Мы такие жалобы получаем пачками, проверяем, реагируем, но в большинстве своем это те жалобы (а они в основном касаются лиц, чья вина в ходе судебного процесса доказана), удовлетворить которые реально невозможно. Не таким образом надо осуществлять защиту. Это имитация: чем больше пишет, тем больше демонстрирует клиенту свою работу. И потому Единый реестр адвокатов Украины станет тем фактором, который будет стимулировать адвоката дорожить пребыванием в нем, чтобы его оттуда не исключили».

Екс-прокурор та адвокат Ю. Луценка О. Баганець: «Кажуть, що новий КПК значно розширює права захисників. Як він може їх розширювати, якщо згідно з ним брати участь у захисті можуть тільки адвокати, які зареєстровані в Держреєстрі адвокатів України? З цього кола осіб виключаються, наприклад, захисники з членів сім'ї, інші працівники сфери права, які раніше за законом мали право брати участь у захисті і надавати юридичну допомогу. У нинішньому КПК є стаття, яка передбачає перелік прав захисника у кримінальному процесі. У новому, так званому європейському, навіть статті немає, де передбачено права захисника» (*tochka.net* (<http://news.tochka.net/117837-podvodnye-kamni-novogo-ugolovnogogo-kodeksa/>); (<http://jurliga.ligazakon.ua/news/2012/4/13/61586.htm>); (http://zib.com.ua/ru/9199-noviy_ugolovniy_processualniy_kodeks_ukraini_plyusi_i_minusi.html); *Сьогодні* (<http://www.segodnya.ua/politics/power/tjurma-po-novomu-10-revoljutsionnykh-norm-upk-ukrainy.html>); (http://zib.com.ua/ua/8583-pravo_obvinuvachenogo_na_zahist_u_proekti_novogo_kpk_same_po.html); (<http://blog.liga.net/user/eosychnyuk/article/9646.aspx>); (<http://www.salkom.ua/content/news/pdf/3e7e5ae8360eef6795303273ca8ed06.pdf>). – 2012. – 22.05); *Факты и комментарии* (<http://fakty.ua/146946-novyyj-kodeks-budet-rabotat-tolko-togda-kogda-sudi-advokaty-i-prokurory-stanut-chestno-ispolnyat-svoyu-rabotu>); *Журнал Жумомупа* (<http://zhzh.info/publ/9-1-0-5364>); *Gazeta.ua* (<http://gazeta.ua/articles/politics/467497>). – 2012. – 15.11).

Ліквідація додаткового розслідування

Народний депутат Ю. Кармазін: «Справи більше не направлятимуть на додаткове розслідування. Позитив у тому, що її не затягуватимуть. А якщо справу про вбивство вів недосвідчений слідчий? За його звинуваченням видно, що підсудний справді винен. Але вирок виносити не можна, бо докази недостатньо закріплені. Раніше справу направляли на дорозслідування, тепер убивцю доведеться виправдовувати».

Екс-прокурор та адвокат Ю. Луценка О. Баганець: «Президент озвучив думку, що після вступу нового КПК збільшиться кількість виправдальних вироків. Начебто через те, що ми відмовилися від інституту додаткового розслідування. Але жоден з них не говорить, що прокурор має право доповнити обвинувачення. Раніше передбачалося, що він може тільки змінити його. Тобто доповнити обвинувачення людині тим складом злочину, який не вдалося додати на

досудовому слідстві. Це робиться для того, щоб прикрити недоліки досудового слідства й органів прокуратури і домогтися обвинувального вироку», – зауважив експерт.

На думку адвоката, ніякої мови про зменшення кількості обвинувальних вироків бути не може, поки суди залежні від влади.

«Стан слідства жахливий. Якби суди були об'єктивними, вони б масово виносили виправдальні вирокі. Але цього не буде, бо суд не є незалежним. Уся судова система підпорядкована владі. Коли я чую, що кількість виправдальних вироків треба звести до 30 %, то це ми вже даємо план судам, скільки можна винести виправдальних вироків. Тоді вже не можна говорити про правосуддя. Це просто планова економіка, як у радянські часи», – наголосив він (*Газета по українськи* (http://gazeta.ua/articles/comments-newspaper/_novij-kriminalno-procesualnij-kodeks-mistit-p-yat-rizikiv/468225); *Gazeta.ua* (<http://gazeta.ua/articles/politics/467497>). – 2012. – 15.11).

Слідчий суддя

Згідно з п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК «слідчий суддя – суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому статтею 247 цього Кодексу, – голова чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя. Слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду».

Новый УПК вносит изменения в кадровую систему. «Судебный корпус еще увеличится. В этом случае нагрузка увеличится на налогоплательщика», – считает **правозащитник Г. Токарев**.

Грядут изменения в прокуратуре и СБУ. «Из органов следствия исключена прокуратура, которая теперь будет осуществлять только надзорные функции – следить за законностью расследования дела и поддерживать государственное обвинение. Соответственно, преступления, которые расследовала прокуратура, перераспределены между другими ведомствами и большая часть досталась именно СБУ», – поясняет К. Казак.

Г. Токарев уверен, что здесь речь идет только лишь о количестве кресел в том или другом ведомстве, а не о сути работы.

Следственный судья становится одной из ключевых фигур в уголовном процессе. Особенно на стадии досудебного следствия. Отныне все следственные действия, связанные с ограничением прав и свобод граждан, будут контролироваться следственным судьей. Раньше следователь выносил постановления о проведении тех же обысков, выемок, эксгумации трупа, о наложении ареста на корреспонденцию и т. д., и эти действия не предусматривали процедуру обжалования и защиты от злоупотреблений. После вступления кодекса в силу подобные вопросы будут решаться в судебном заседании – в присутствии всех сторон. Для обычного гражданина главный плюс – это открытость, публичность процедуры.

По мнению опрошенных судей, проблема может возникнуть на этапе реализации этой новеллы. Одного следственного судьи для одного районного суда будет явно недостаточно. Необходимо, чтобы в каждом районе работали несколько таких судей, но средства на это вряд ли найдутся (http://zib.com.ua/ru/9199-noviy_ugolovniy_processualniy_kodeks_ukraini_plyusi_i_minusi.html); ([tochka.net \(http://news.tochka.net/117837-podvodnye-kamni-novogo-ugolovnogo-kodeksa/\)](http://news.tochka.net/117837-podvodnye-kamni-novogo-ugolovnogo-kodeksa/)).

Державне бюро розслідувань

Серед нововведень КПК – створення Державного бюро розслідувань, незалежного органу, який займатиметься злочинами, скоєними високопосадовцями, правоохоронцями та суддями.

Розробка та ухвалення закону щодо такої структури може тривати кілька років.

В. Пшонка, Генеральний прокурор України: «Державне бюро розслідувань, на нашу спільну думку, не може створюватись одразу, навіть 2013 р. ми не вбачаємо його створення. Ми повинні попрацювати в рамках нового Кримінально-процесуального кодексу. Ну, давайте попрацюємо років два, а далі життя покаже».

Згідно з цьогорічною доповіддю про права людини в Україні, кількість людей, що загинули за останні два роки в установах міліції, збільшилася майже вдвічі.

Європейський суд уже виносив рішення, згідно з якими розслідування злочинів міліції з боку прокуратури не є ефективними, кажуть в «Міжнародній Амністії». Відтак створення незалежного органу, який розслідував би злочини не лише міліції, а й прокуратури – потреба нагальна.

Т. Мазур, «Міжнародна Амністія»: «Абсолютно ці терміни не є обґрунтованими, і ми закликаємо і продовжуємо закликати владу України створити Державне бюро розслідувань якомога швидше, оскільки народ України платить занадто високу ціну».

Кореспондент Євроньюз А. Карякіна: «Правозахисники відзначають, що сам факт створення Державного бюро розслідувань, яке має взяти на себе слідчі функції прокуратури, не є запорукою незалежності слідства, адже досі не зрозуміло ким формуватиметься ця структура та хто входить до її складу» (*Україна: Державне бюро розслідувань з'явиться не скоро? // Euronews (<http://ua.euronews.com/2012/11/13/ukraine-criminal-code/>). – 2012. – 13.11*).

В ПРОДОВЖЕННЯ ТЕМИ

А. Блажкевич, наук. співроб., канд. іст. наук

Перспективи впровадження інституту мирових суддів в Україні в контексті зарубіжного досвіду

У контексті обговорення реформування вітчизняної судової системи президент Національної академії правових наук України, академік Національної академії наук України, член Конституційної Асамблеї В. Тацій виступив з ініціативою впровадження в Україні інституту мирових суддів. Це, на його думку, дасть можливість розвантажити органи судової влади, наразі переповнені цивільними й кримінальними справами, що заважає нормальному судовому процесу. Саме мирові судді – судді найнижчої ланки – могли б взяти на себе 30–40 % цивільних і кримінальних справ, вважає фахівець. Тим більше що така практика широко застосовується в інших країнах і вже мала місце у вітчизняній історії судової системи, зазначає В. Тацій. Крім того, інститут мирових суддів дав би можливість формувати судовий корпус. «Основний механізм формування судового корпусу повинен бути через механізм власної самопідготовки, – наголошує В. Тацій. – Щоб була можливість почати з нижчої ланки мирових суддів, де нескладні справи, не такі відповідальні, де нема резонансу, політичних баталій – це і є школа для підготовки молодого корпусу судових працівників».

Мирових суддів, на думку В. Тація, повинні обирати звичайні громадяни, яким обранець і звітуватиме. Крім того, вважає академік, треба ввести спрощену систему звернення до суду, прискорені терміни розгляду справ і прийняття відповідних рішень.

Рекомендації та пропозиції апеляційних судів України з приводу необхідності, можливості, доцільності, форм і порядку впровадження в Україні інститутів мирових суддів та судів присяжних було проаналізовано Судовою асоціацією України «Фундація сприяння правосуддю».

Розглядаючи питання про впровадження в Україні інституту мирових суддів, практично всі суди були одностайними і висловилися за необхідність та доцільність впровадження цього інституту. Під час розгляду було встановлено, що для запровадження мирових суддів на сьогодні в Україні існують такі правові передумови:

- конституційні положення щодо права кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права та свободи від порушень і протиправних посягань (ч. 5 ст. 55 Конституції України);

- правові позиції Конституційного Суду України (Рішення від 9.07.2002 р.

 - № 15-рп/2002 (справа про досудове врегулювання спорів);

- позиції Комітету міністрів Ради Європи щодо зниження навантаження на суди загальної юрисдикції, викладені в Рекомендаціях № R (86) 12 від 16.09.1986 р., згідно з якою державам – членам Ради Європи рекомендовано передбачати альтернативні процедури врегулювання спорів шляхом позасудового розгляду та створювати відповідні органи, що не входять до судової системи цих держав, а також у Рекомендації REC (2001) 9 Комітету міністрів державам-членам стосовно альтернатив судовому розв'язанню спорів між адміністративними органами влади та приватними особами;

- положення Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, затвердженої Указом Президента України від 10.05.2006 р. № 361/2006.

За результатами аналізу світового досвіду застосування інституту мирових суддів фахівці умовно виокремлюють декілька моделей мирових суддів. Перша модель передбачає входження мирових суддів до судової системи держави. Тут виділяють два види цієї моделі: адміністративний, де інститут мирових суддів є складовою системи державних судів зі збереженням усіх вимог, їхніх прав та обов'язків (яскравий приклад – Російська Федерація); громадівський (від слова

«громада» як базового суб'єкта місцевого самоврядування) – мирові судді – елемент державної судової системи, який обирається органами місцевого самоврядування. У цьому випадку мирові судді є найнижчою ланкою судової системи, хоча не є членами професійного суддівського корпусу (магістрату) і виконують судові функції тимчасово.

На користь першої моделі свідчить її ефективність, оскільки адміністративний підхід забезпечує якісніший розгляд справ (адже висуваються певні вимоги до кандидатів у мирові судді), юридичну відповідальність судді за неправильне рішення або ухвалу. Доцільність громадівської моделі обґрунтовується зважаючи на те, що мирові судді, обрані відповідним представницьким органом місцевого самоврядування адміністративно-територіальної одиниці, користуються вищим авторитетом та зможуть забезпечити якісніше здійснення функцій. До того ж реально забезпечити незалежність суддів та встановити відповідальність мирових суддів перед громадою.

Головним недоліком цієї моделі для України в обох її варіантах на сьогодні є те, що їх запровадження неможливе без внесення змін до чинної Конституції України.

Друга модель – громадські мирові судді, які необхідно відокремлювати від попередніх моделей цих суддів, оскільки вони можуть функціонувати в структурі місцевого самоврядування на основі статуту громади. У цьому випадку громадські мирові судді – довірені особи територіальної громади, які обираються сільською, селищною, міською, районною в місті радою за їхньою згодою, працюють безоплатно та діють відповідно до чинного законодавства, інших нормативно-правових актів, норм народної моралі з метою розв'язання спорів (конфліктів), що виникають унаслідок дії місцевих нормативних актів та примирення сторін.

Однозначною перевагою цього підходу є те, що для його практичної реалізації не потрібне внесення змін або прийняття нових законів, це можливо зробити на рівні локальних нормативних актів. Проте компетенція таких мирових суддів буде обмеженою, тому модель громадських мирових суддів може бути ефективною лише там, де в територіальній громаді існують демократичні традиції, високий рівень правової культури громадян та високий рівень довіри до місцевої влади.

Третя модель – мирові судді як інструмент альтернативного розв'язання спорів. Ця модель є певним паліативом попередніх моделей, згідно з якою ці судді є засобом альтернативного розв'язання спорів, автономним, незалежним від держави інститутом – на зра-

зок третейських суддів або медіаторів. Доступність до правосуддя не виключає можливості для особи розв'язати свій спір в альтернативному порядку. Держава, з огляду на національні правові традиції, конституційно-правові засади, міжнародно-правові договори, повинна сприяти розвитку таких недержавних інституцій, як третейські та мирові судді, посередники (медіатори) тощо, які допомагають залагодити спір, не доводячи його до державного суду. Зокрема, на мирового суддю може покладатися обов'язок розгляду й розв'язання спорів із сімейних, дрібних цивільних справ, за умови добровільного звернення сторін до нього, справ про дрібні адміністративні правопорушення, які йому передаватимуть відповідні органи влади.

Позитив альтернативної моделі мирових суддів у тому, що вона слугуватиме розвантаженню державних судів, інших органів влади, а також ефективнішому захисту прав і свобод громадян. Запровадження цієї моделі не потребує зусиль держави, витрачання державних коштів. До того ж зберігається перевага для тих, хто втратив довіру до державних органів, зокрема до судів.

Недоліком є те, що за умови запровадження альтернативної моделі ускладнюється перевірка діяльності мирових суддів, кваліфікованості вирішення ними справ (цей недолік може бути нейтралізовано шляхом встановлення відповідальності мирових суддів тощо).

Судова асоціація України «Фундація сприяння правосуддю» таким чином вважає, що впровадження інституту мирових суддів в Україні є необхідним, доцільним і виправданим. Мирове судочинство як спосіб розв'язання приватних суперечок може стати важливою складовою захисту й реалізації прав та інтересів учасників суспільних відносин. Такий порядок розгляду справ буде найбільш доступним способом розв'язання спорів про захист прав, свобод та інтересів громадян і організацій, що охороняються законом.

Судова асоціація пропонує встановити процедуру обрання мирових суддів місцевою радою. При цьому має бути чітко визначена процедура висування кандидатур з метою уникнення надмірної заполітизованості мирових суддів. Наприклад, суб'єктами, що можуть висувати кандидатури, можуть бути адвокатські об'єднання, спілки юристів, тощо. Інший можливий варіант обрання мирових суддів – безпосередньо всією громадою. При цьому мають створюватися певні кваліфікаційні комісії, що можуть висувати кандидатів для обрання населенням. Оскільки мирові судді мають бути своєрідною формою участі громадян у місцевому самоврядуванні та їх функціонування

вбачається в системі місцевого самоврядування, то організаційно-технічне й матеріальне забезпечення їх роботи має здійснювати відповідна місцева рада. За умови фінансування мирових суддів з місцевого бюджету, вбачається за доцільне, щоб ці видатки компенсувалися до бюджету мировим збором.

Процедура розгляду справ мировим суддею має бути спрощеною, простою й зрозумілою для громадян. Встановити таку процедуру було доцільно в профільному законі як універсальну для розгляду всіх без винятку справ і спорів.

Отже, за висновком юристів, функціонування такої ланки судочинства, як мирові судді, має значні переваги. Зокрема, інститут мирових суддів:

- полегшить доступ до правосуддя громадянам, які проживають у віддалених населених пунктах;
- полегшить громадянам можливість захисту їхніх порушених прав;
- розширить способи захисту населенням порушених прав;
- сприятиме ефективному і швидкому здійсненню правосуддя за місцем проживання;
- сприятиме зручності населенню щодо явки за викликами на розгляд справ;
- прискорить вирішення дріб'язкових і малозначущих конфліктів;
- сприятиме оперативності розгляду справ судами;
- реально зменшить навантаження на місцеві суди;
- приведе до підвищення довіри населення до правосуддя;
- наблизить суд до суспільства.

Водночас звучать застереження, що за умови впровадження інституту мирових суддів можливе виникнення ряду проблем: політичного характеру – ідея мирових суддів може викликати неприйняття з боку політичних партій, громадських організацій тощо; юридичних. Зокрема нормативного оформлення статусу мирових суддів, вибору моделі інституту, механізму дії відповідних законів; соціальних – ідеться про проблему добору кадрів на посади мирових суддів; економічних, що стосуються витрат на втілення ідеї в життя. Не виключено й інших ризиків і небезпеки – небажання органів місцевого самоврядування сприяти запровадженню інституту мирових суддів. Безумовно, існує ризик появи некваліфікованих, недобросовісних кандидатів у мирові судді.

Незважаючи на всі можливі проблеми й труднощі, які можуть виникнути за умови впровадження цього інституту, мирові судді

мають бути формою участі громадян у місцевому самоврядуванні й здійсненні альтернативних (позасудових) способів вирішення спорів і примирення сторін. Мирові судді підвищать народну мораль, а це, у свою чергу, сприятиме поліпшенню соціально-побутових стосунків українських громадян.

Зарубіжний досвід підтверджує, що моделі – як судоустрою загалом, так і системи мирових судів – у різних правових системах дуже різні, зазначають експерти (Детальніше див. Додаток 1). Водночас фахівці вказують на спільні риси функціонування мирових судів, зокрема:

- територіальний характер діяльності – мирові судді призначаються в чітко визначеному окрузі/муніципалітеті/місті (як правило, там, де вони проживають), їхня юрисдикція поширюється лише на цю територію;

- участь місцевого населення або органів місцевого самоврядування в призначенні/обранні мирових суддів – їх обирає безпосередньо населення відповідної території або призначають відповідні органи місцевої влади чи державні органи за пропозицією органів місцевої влади;

- обмеженість компетенції мирових судів – зазвичай вони розглядають цивільні справи незначної вартості або ті, які спеціально визначені законодавством як підсудні мировим судам, а також кримінальні справи про правопорушення невеликого ступеня тяжкості (їх вичерпний перелік також може встановлюватися законодавством);

- відсутність, як правило, вимоги про наявність у мирового судді фахової юридичної освіти, проте встановлюються певні вимоги до кандидата: розумність, здоровий глузд, здатність діяти справедливо, загальна освіченість, повага населення до нього, відсутність судимості тощо.

Експерти Верховного Суду України М. Хавронюк та С. Мироненко у свою чергу вказують на національну специфіку цього інституту, зокрема, щодо:

1. Порядку обрання (призначення) на посади мирових суддів:

а) обираються населенням (Бразилія, Венесуела, деякі штати США, деякі суб'єкти РФ, деякі кантони Швейцарії);

б) призначаються чи обираються (у деяких суб'єктах РФ – представницьким (законодавчим) органом на п'ятирічний термін; деяких штатах США – губернатором; деяких кантонах Швейцарії – вищими судовими інстанціями або радами кантонів на різні терміни;

в Австралії – відповідними органами виконавчої влади довічно або до досягнення певного віку; Іспанії – Вищим судом правосуддя певної адміністративно-територіальної одиниці на чотири роки; Канаді – владою провінцій; Новій Зеландії – генерал-губернатором; Люксембурзі – великим герцогом довічно; Уругваї – Верховним судом на чотири роки).

2. Порядку звільнення з посад мирових суддів:

а) за рішенням федерального парламенту або парламенту штату/провінції (Австралія, Канада), за рішенням лорда-канцлера (Англія та Уельс);

б) за вироком суду (Люксембург);

в) за рішенням кваліфікаційної колегії суддів або в порядку, передбаченому для суддів судів загальної юрисдикції (РФ).

3. Вимог до суддів мирових судів:

а) мирові судді можуть не мати юридичної освіти (Англія та Уельс; Іспанія; ПАР; США; Австралія – у деяких штатах від них вимагається пройти спеціальні курси), і працюють вони, як правило, на безоплатній основі;

б) мирові судді є професійними судьями з фаховою юридичною освітою (інші країни).

4. Юрисдикції мирових судів:

а) найширша – справи про малозначні (як правило) злочини й цивільні справи з визначеною певними межами невеликою сумою позову (Австралія, Гондурас, Мальта, Мексика, Канада, США, Франція, ФРН, Швейцарія, Англія й Уельс – цивільна юрисдикція магістратів украй обмежена лише розглядом спорів про стягнення боргів і з окремих питань сімейного права; Ізраїль – також справи про порушення правил дорожнього руху; Іспанія – тут мирові суди розглядають основну масу дрібних цивільних справ; Нова Зеландія – також видають ордери на арешт й обшук; РФ – також справи про адміністративні правопорушення, деякі адміністративні, сімейні, трудові, земельні справи, видають судові накази; Сирія – також комерційні справи, здійснюють процедуру примирення; Туреччина – на мировий суд також покладається виконання судових рішень вищих судів, проведення дізнання тощо);

б) лише справи про поліцейські порушення й цивільні справи з визначеною певними межами невеликою сумою позову (у Бельгії головна мета суду – примирення сторін; Люксембург – також здійснюють накладення й зняття арешту на майно, захист інтересів недієздатних осіб тощо);

в) тільки окремі цивільні справи (ПАР; Бразилія – зокрема, сімейні, також здійснюють процедури примирення; Італія – спори про рухоме майно й про порядок користування майном, про відшкодування шкоди внаслідок зіткнення транспортних засобів; Кувейт – також дрібні комерційні справи; Уругвай – справи, що стосуються виселення, порушення контрактів, оренди, також дрібні комерційні справи).

5. Можливості й особливості порядку оскарження рішень:

а) скарги на рішення мирових судів розглядають суди, що є основою ланкою судової системи (Бельгія, Греція, Ізраїль, Іспанія, Сирія, Уругвай), при цьому деякі рішення мирових судів є остаточними й апеляційному оскарженню не підлягають (Кувейт – рішення в позовах до 1 тис. динарів; Люксембург – рішення в цивільних і торговельних справах з ціною позову до 30 тис. франків; Франція – рішення в справах із сумою позову до 13 тис. франків, що, утім, не виключає можливості їх касаційного оскарження);

б) рішення мирових судів можуть бути оскаржені (залежно від їхнього виду) – до суду першої інстанції, до апеляційного чи касаційного суду (РФ, ФРН, Італія, де більшість скарг на рішення мирових судів розглядає спеціальний суддя);

в) рішення мирових судів є остаточними й оскарженню не підлягають (ПАР).

Таким чином, аналіз спільного та відмінного в інституті мирових судів у різних країнах показує, що кожна країна має свій специфічний підхід до цього інституту як і до судового устрою загалом.

Експертні висновки: міжнародний досвід діяльності інституту мирової юстиції

Міжнародний досвід діяльності інститутів мирового судді, суду присяжних, народних засідателів та пропозиції щодо можливостей його застосування в Україні / Бурий А., Таратула Р., Тополевський Р., Тополевська Л./ Регіональний громадський фонд «Право і Демократія». – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.fond.lviv.ua/storage/library/Doslidzh.myrovsud,_prusiaznuh.pdf. – С.40-120.

Значення поняття «мировий суд» дотепер залишається не цілком зрозумілим як для більшості громадян України, так і для фахівців.

Так, в англійській мові, наприклад, на позначення цього явища використовуються різні терміни: justice, magistrate (мировий суддя); justice peace, lay justice (мирова юстиція); magistrates' court (мировий суд)¹.

Як правило, вони вживаються як синоніми, хоча і мають свої смислові відтінки. Так, наприклад, в Англії термін «magistrate» протиставляється терміну «justice» як, відповідно, оплачуваний мировий суддя – мировому судді, що виконує свої обов'язки без винагороди. Термін же «мировий» слід вважати похідним від поняття «мир» в значенні «порядок, спокій» (англ. peace, франц. paix). Саме для охорони державного і суспільного порядку виникають в історії європейських держав мирові суди та їх аналоги (мирові установи).

З метою єдиного вживання основних термінів, визначимо їх значення. Мiroва юстиція – це узяті в сукупності: система мирових судів, діяльність по здійсненню мировими судами своїх функцій, управління і нагляд за мировими судами (мирове судове відомство). Таким чином, поняття «мирова юстиція» складається з трьох елементів. Основними складовими цього елемента є мирові судді і мирові суди.

Мировий суддя – це особа, яка наділена повноваженнями здійснювати функції мирових судів. Науковці виробили більш розширене поняття мирового судді, під яким розуміють фізичну (посадову) особу, яка належить до корпусу мирових установ і здійснює правосуддя та іншу діяльність, яка обирається або призначається центральними або місцевими органами державної влади, одноособово розглядає справи у мировому суді і сприяє встановленню мирних стосунків між сторонами спору².

Правовий статус мирового судді, як сукупність правових ознак, що визначають його становище в системі державних інститутів, характеризується такими елементами: вимоги, що пред'являються до мирового судді і до кандидата на цю посаду; порядок наділення мирового судді повноваженнями і порядок припинення цих повноважень; права і обов'язки мирового судді (компетенція, процесуальні повноваження, права і обов'язки як члена суддівського співтовариства)³.

¹ A dictionary Law. Oxford, 1994; Hornby A.S. Oxford student's dictionary current English. Oxford, 1984

² Лонская С. В. Мировой суд в России (1984 – 1917 г. г.): историко-правовое исследование: Дис. ... канд. юрид. наук. –Калининград, 1998, С. 12.

³ Gibson B. Introduction to Magistrates' Court. Winchester: Waterside Press, 1995. P. 153.

Свою діяльність, функції мирові судді здійснюють в більшості випадків у формі правосуддя, яке є однією із основних функцій держави в особі органів судової влади і полягає в застосуванні права до правовідносин у особливому процесуальному порядку.

Ознаками мирового суду як державного інституту є: статус місцевого (локального) державного органу; статус нижчої (первинної) судової або адміністративно-судової інстанції; обмежена юрисдикція (малозначні справи); використання деяких спрощень в порядку здійснення державних функцій.

Незалежно від того, до якої моделі відносяться мирові суди, вони або органи судової влади, в яких виконують свої обов'язки мирові судді, є елементом загальної системи судоустрою.

У Великій Британії магістратські суди є поряд з судами графств, є судами нижчого рівня, які розглядають справи у першій інстанції. Рішення магістратських судів можуть бути оскаржені до суду Корони як суду вищого рівня. Також в суд Корони магістратський суд може передати кримінальну справу, якщо прийде до висновку, що обвинувачений заслугоує більш суворого покарання, ніж має право визначити магістратський суд.

В Італії мировий суд є судом загальної юстиції найнижчого рівня. Апеляційною інстанцією у відношенні до нього є претор, суддя місцевого суду вищого рівня.

В Росії мирові судді є судьями загальної юрисдикції суб'єктів Російської Федерації, які входять в єдину судову систему Росії і одноосібно розглядають в межах своєї компетенції адміністративні, цивільні і кримінальні справи як суду першої інстанції. Мирові судді разом з районними (міськими) судами утворюють першу ланку системи судів загальної юрисдикції. Причому, районні суди є вищою судовою інстанцією у відношенні до мирових суддів, і розглядають апеляційні скарги на їх рішення. Така ситуація дещо дезорієнтує громадян, яким треба самим робити вибір між районним та мировим судами, виходячи із їх підсудності. Науковці вважають, що мирові і районні суди ефективніше було б заснувати як паралельні структури, зі своєю підсудністю, як два види судів нижчого рівня.

Призначення на посаду мирового судді

У виділених нами моделях мирової юстиції використовуються застосовуються наступні способи призначення (обрання) на посаду мирових суддів. Судді магістратських судів призначаються від імені Британської Корони лорд-канцлером, який розглядає кандидатури,

подані дорадчими комітетами, що існують у кожному графстві Англії і Уельсу. Кандидатури мирових суддів підбираються дорадчими комітетами, члени яких призначаються лордом-канцлером. Кандидат в магістрати може бути рекомендований комітету будь-якою особою чи організацією або шляхом самовисунення.

Мирові судді в Італії призначаються не виконавчою владою, а органом судового самоврядування – Вищою радою магістратури, після проходження шестимісячного стажування та здачі іспиту на професійну здатність виконання функцій судді на конкурсній основі.

У Росії наділення мирових суддів повноваженнями відповідно до закону «Про мирових суддів» можливе або шляхом призначення (обрання) на посаду законодавчим (представницьким) органом державної влади суб'єкта Російської Федерації, або через обрання населенням відповідної судової дільниці. Конкретна ж процедура наділення мирових суддів повноваженнями є повною прерогативою суб'єктів федерації. В основному призначення мирових суддів суб'єкти федерації доручають законодавчим (представницьким) органам влади за поданням глави виконавчої влади чи, зокрема, голови вищого органу судової влади – суб'єкта федерації.

Вимоги до суддів мирових судів

В Англії та Уельсі кандидати на посаду мирових суддів можуть не мати правової освіти, до них ставляться вимоги проживання на території комітету, що рекомендує їх або в районі 15 миль навкруг нього, хоча ця вимога не є абсолютною, наявність британського громадянства, вік не старше 60 років, володіння певними особистими якостями (прямота, чесність) і фізичним здоров'ям.

В Італії вимоги доповнені необхідністю наявності вищої освіти в галузі юриспруденції, віком у межах від 30-ти до 70-ти років та здачею екзамену на професійну придатність виконання функцій судді.

У Росії мировий суддя повинен досягти віку 25 років, також мати вищу юридичну освіту і стаж роботи у юридичній професії не менше п'яти років. Крім того, кандидат повинен здати кваліфікаційний іспит і отримати рекомендацію кваліфікаційної колегії суддів відповідного суб'єкта РФ.

Відсутність вимоги юридичної освіти до мирових суддів у Англії та Уельсі зумовлена історично. Відсутність юридичної освіти мирових суддів у Британії компенсується добре налагодженою системою їх правової підготовки та наявності у магістратських судах посади клерка, який надає правову допомогу магістратам.

Звертає на себе увагу відсутність вимоги проживання на території, підсудній мировому суду в Італії та Росії. Вважаємо, що для реального наближення мирових суддів до населення, потрібно вимагати проживання впродовж певного часу в місцевості, де буде працювати мировий суддя або розглядати ценз проживання таким, що дає перевагу у випадку проведення конкурсу на посаду мирового судді. Вимога стажу роботи у юридичній професії тривалістю у п'ять років, як у Росії, не є оптимальною. На практиці, це призвело до того, що посади мирових суддів займають працівники правоохоронних або адміністративних органів. Доцільно передбачити, щоб стаж кандидатів на посади мирових суддів у правовій сфері включав і роботу у правозахисних громадських організаціях і діяльність адвоката, що сприятиме залученню осіб, які мають досвід захисту прав громадян в умовах змагального судового процесу. Також при встановленні вимог, пов'язаних зі стажем роботи у юридичній професії перевагу доцільно надавати тим кандидатам, які пройшли стажування у мирового судді на посаді помічника. Тривалість стажу можна обмежити трьома роками.

Юрисдикція мирових судів

Магістратські суди Британії розглядають значну кількість справ за обвинуваченням у скоєні злочинів, що переслідуються в сумарному порядку (summary offences). За такі злочини передбачене покарання до шести місяців позбавлення свободи для дорослих. Такі злочини розглядаються двома або більше мировими суддями (lay magistrates) або одним юридично кваліфікованим районним суддею без участі колегії присяжних. В Англії і Уельсі 95 % кримінальних справ слухаються у такому порядку. Магістратські суди здійснюють юрисдикцію щодо правопорушень, вчинених дітьми та молоддю, а також інших справ, що стосуються цієї категорії населення. У сфері цивільного права магістрати розглядають значну кількість справ, що виникають у сімейних правовідносинах.

В Італії мирові суди здійснюють тільки цивільну юрисдикцію. До їх підсудності входить розгляд справ з обмеженою ціною позову.

У Росії мирові судді розглядають в першій інстанції незначні кримінальні злочини, сімейні справи, у тому числі поділ між подружжям спільно нажитого майна, справи про майнові спори з обмеженою ціною позову, справи про визначення порядку користування земельними ділянками, будовами та іншим нерухомим майном; деякі справи про адміністративні правопорушення, видають судові накази.

Особливості судочинства у мировому суді

Вище ми вказували, що характерною особливістю мирової юстиції є використання спрощених процедур у провадженнях в цивільних, кримінальних та адміністративних справах.

Форма регулювання процесу судочинства, зокрема у цивільних справах, у мирових судах різні. В Англії та Уельсі процедура регулюється спеціальним актом – Законом про магістратські суди 1980 року, який визначає кримінальну та цивільну юрисдикцію і відповідні процедури. Процедура розгляду цивільних справ окреслена у загальних формулюваннях. Так зазначено, що за загальним правилом слухання починається, коли з'явився відповідач і до нього доведений зміст скарги. Після розгляду доказів і пояснень сторін суд виносить наказ про задоволення чи відхилення скарги. Слухання доказів може не проводитися, якщо у скарзі йдеться про видачу судового наказу щодо виплати сум, які можуть бути стягнені судом в порядку спрощеного (сумарного) порядку, як цивільний борг.

У Цивільному процесуальному кодексі Російської Федерації закріплено лише порядок апеляційного оскарження рішень і ухвал мирового судді, тобто процедура розгляду справ мировим суддею за чинним законодавством фактично не відрізняється від загальних правил цивільного судочинства в Російській Федерації. Таким чином законодавство не враховує те, що матеріальні відносини, що захищаються мировим судом, повинні мати відповідну процесуальну форму.

Редакційна група:
Т. Дубас,
Л. Степченко, Ю. Шлапак

Комп'ютерна верстка:
А. Бергелська

Підп. до друку 4.12.2012.
Формат 60x84/16. Друк. офс. Обл. вид. арк. 2,95
Видається в друкованому та електронному вигляді

Видруковано в Національній бібліотеці України
імені В. І. Вернадського
03039, м. Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3